

Collectieve-lastendogma

De wijze waarop tijdens de kabinetsformatie met de collectieve lasten wordt omgesprongen, belooft niet veel goeds voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Het is niet onmogelijk dat de werkloosheid gestadig zal blijven doorgroeien, zich weinig aantrekkelijk van wat de diverse politieke stromingen met de collectieve-lastendruk willen doen. Heeft die druk dan geen invloed op de werkgelegenheid? Jazeker wel, maar niet zoals de laatste tijd van diverse zijden is verkondigd. Zonder een nauwkeurige analyse van waar die druk wordt geheven en van de bestemming van de collectieve lasten, kan niet ondubbelzinnig worden nagegaan wat het werkgelegenheidseffect zal zijn. Een en ander is af te leiden uit het rapport van de Centrale Economische Commissie. Het is onzeker of Den Uyls werkloosheidsdoel van 150.000 man wordt gehaald. Zolang de heer Den Uyl zijn eigen uitgangspunten koppelt aan die van de CEC (waaronder het maximaal toelaatbare financieringstekort van 5%) is zijn doel uit de lucht gegrepen. Hetzelfde kan worden gezegd van Van Veens werkgelegenheidsdoel van 135.000 man, zolang geen werkgever een cao aanbiedt met voldoende werkgelegenheidsgaranties.

Het begrip collectieve-lastendruk is te vaag voor zinvolle macro-economische analyses. Ik zal uitleggen waarom. Zoals zovele economische leerboeken doen, begin ik bij de robinsonade. Nadat Robinson Crusoe zijn vriend Vrijdag ontmoette, nam het nationale inkomen van zijn onbewoonde eiland met 100% toe; eenvoudigheidshalve wordt hierbij afgezien van produktiviteitsverschillen en schaaffecten. Die groei van 100% ging volledig naar de particuliere sector indien we aannemen dat Robinson ondernemer was, of naar de collectieve sector indien Robinson de overheid was. Beide veronderstellingen zijn correct. We zouden ook kunnen zeggen dat collectieve en particuliere sector in de robinsonade dezelfde zijn; een probleem van collectieve lasten is er niet.

In Nederland is het verschil tussen collectieve en particuliere sector soms ook moeilijk te signaleren. We zien dat, indien wordt gevraagd waar moet worden bezuinigd. Dan gaan plotseling particuliere belangen meespelen. We zouden

bijv. aan het CDA kunnen vragen de — voor mij zinloze — kinderbijslag af te schaffen, uiteraard na een overgangsperiode om de grote gezinnen enigszins tegemoet te komen. Daarmee kan de lastendruk met 3% worden verminderd. We zouden het VNO kunnen voorstellen akkoord te gaan met het afschaffen van de talrijke investeringssubsidies en kredietgaranties. Beide voorstellen zullen niet worden aanvaard. Collectieve lasten vinden uiteindelijk een particulier doel. Het zou tragisch zijn, indien bezuinigingen ten laste van personen plaatsvinden die zich door tal van vervelende omstandigheden moeilijk kunnen verdedigen.

Een ander voorbeeld, waaruit blijkt dat Nederland wat betreft de collectieve en particuliere sector weinig verschilt van de robinsonade. De totale sociale-premiedruk bedraagt ca. 20% van het nationale inkomen. Van die 20% eisen de premies voor ziektekosten er ca. 5 op (verplicht: 3; vrijwillig: 0,5; bejaarden: 0,3; AWBZ: 1,3). Deze premies voor ziektekosten verschillen principieel niet van de premies voor particuliere ziekte- en ongevallenverzekering ad 1,2% van het nationale inkomen. De betaler zal beide met evenveel pijn afstaan. Echter, de eerstgenoemde premies worden tot de collectieve-lastendruk gerekend en de tweede niet. Door een simpele wijziging van de statistische definiëring is de collectieve-lastendruk met 5% te verminderen. Ze is echter ook eenvoudig te vergroten met 3%, zoals uit nevenstaande tabel blijkt. De particuliere-verzekeringsdruk bedraagt namelijk 3%. Qua functie verschilt die druk niet van de collectieve. Bovendien is verzekering tegen wettelijke aansprakelijkheid van motorvoertuigen verplicht, terwijl niemand het in zijn hoofd zal mogen halen door de wereld te gaan zonder brand- en particuliere aansprakelijkheidsverzekering. Er is dus veel voor te zeggen deze verzekeringen tot de collectieve sector te rekenen. Hetzelfde geldt voor woningen. De huren worden in het parlement vastgesteld, maar worden niet tot de collectieve lasten gerekend. Zouden we dat wel doen, dan schat ik dat de collectieve-lastendruk met 5 à 10% van het nationale inkomen zou toenemen. Het vreemde verschijnsel doet zich hierbij voor dat partijen die voor verlaging van de collectieve-lastendruk pleiten, jaarlijks de huren meer willen verhogen dan de partijen die tegen verlaging van de collectieve-lastendruk zijn.

Vatten we het vorenstaande samen, dan kan worden vastgesteld dat louter om statistische reden de collectieve-lastendruk kan worden verhoogd met 13% of worden verlaagd met 5%. Deze „trucs” lossen natuurlijk geen enkel economisch probleem op en niemand zal ervoor pleiten ze toe te passen. Ze geven echter wel aan dat het begrip collectieve lasten op zeer uiteenlopende wijze kan worden gehanteerd.

Particuliere-verzekeringsdruk in 1974

(in % netto-nationale inkomen)

Levensverzekering	0,5
Brand enz.	0,3
Ziekte en ongevallen	1,2
Transport en luchtvaart	0,1
Motorvoertuigen	0,8
Overige	0,2
	<hr/> 3,1

L. Hoffman

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Collectieve-lastendruk	681
Column Het McCracken-rapport, een toekomstige bestseller?, door <i>Drs. W. Sidré</i>	683
<i>Prof. Dr. J. G. Lambooy:</i> Natuur en landschap in een verstedelijkt land. Kort commentaar bij de Nota landelijke gebieden	684
<i>Dr. A. B. T. M. van Schaik:</i> Wereldhandel en werkloosheid	686
<i>Prof. Dr. H. Rijken van Olst:</i> Box-Jenkins-modellen in de economie: economische analyse volgens Shakespeare	689
<i>Drs. J. A. Haverhals:</i> Loonindexering in Nederland. Een historische verkenning	693
Vacatures	696
Fisconomie Wat is eerlijk delen?, door <i>Prof. Dr. D. J. Wolfson</i>	697
Mededeling	699
Boekennieuws J. K. Galbraith: Geld, door <i>Drs. F. A. J. van den Bosch</i>	700

Er wordt te weinig geïnvesteerd. Investeer nu zelf in human capital door een abonnement op ESB.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM: .....

STRAAT: .....

PLAATS: .....

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement): .....

Ingangsdatum: .....

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Adjunct-redacteur-secretaris:
L. van der Geest.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 130,— per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 88,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische
Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,—
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants|EPR
Postbus 7021
Den Haag
Telefoon (070) 68 17 75 | 23 41 03
Telex 33101

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Het McCracken-rapport, een toekomstige bestseller?

W. Siddré

Onlangs besloten de landen die bij de OESO zijn aangesloten om de aanbevelingen van de commissie van onafhankelijke experts onder voorzitterschap van Paul McCracken grondig te gaan bestuderen. Dat lijkt mij een uitstekend idee. Het rapport waarin die aanbevelingen te vinden zijn, *Towards full employment and price stability* 1) behoort ook door een groot niet-ambtelijk publiek te worden gelezen, in feite door allen die geïnteresseerd zijn in de actuele macro-economische vraagstukken. Mijns inziens verdient het rapport deze grote belangstelling omdat het een nieuwe formulering geeft van het dynamische economisch-politieke vraagstuk voor de komende jaren. De auteurs hanteren voor de beschrijving van dit vraagstuk de terminologie en de denktrant van de „optimal control“-theorie. En, voor zover ik weet, is dat voor de eerste maal in een dergelijk rapport. Ik kom er direct op terug. Het rapport is opgebouwd uit 3 delen. Deel 1 gaat over „what went wrong?“ In deel 2 worden de doelstellingen beschreven en deel 3 gaat over het smalle pad naar volledige werkgelegenheid en prijsstabiliteit.

Deze column is geen geschikte plaats om te beschrijven wat er volgens McCracken misgegaan is na 1965. De volgende vraag is hier interessanter. Welke lessen trekken de acht economen uit de recente economische geschiedenis? Hun meest *algemene* conclusie is dat er sprake is geweest van een ongebruikelijk samenvallen van een aantal ongelukkige gebeurtenissen. Deze opeenhoping van verstoringen van het economisch proces zal waarschijnlijk niet meer op dezelfde schaal herhalen. Wel werden de nare gevolgen van deze verstoringen nogal eens ernstiger door vermijdbare fouten in het economisch beleid van overheden. Deze interpretatie van de jaren na 1965 houdt in dat de commissie geen beroep wenst te doen op verhalen over het ineenstorten van traditionele economische instituties of op de afgang van de werking van markten. McCracken is optimistischer. Het bestaande instrumentarium moet beter worden aangewend, maar het hoeft niet als waardeloos ter zijde te worden geschoven. Ook markten moeten voortaan beter functioneren, maar zij behoren niet te verdwijnen. Ook coördinatie tussen bestaande economische en poli-

tieke instituties dient te worden verbeterd. Deze instituties dienen niet te worden afgedankt omdat zij zouden falen. Vanuit deze unaniem aanvaarde visie is het rapport opgebouwd: men ziet de jongste gebeurtenissen als een reeks „accidents de parcours“.

Toch wijzen de auteurs met nadruk op de moeilijke vraagstukken om de economische motor op het juiste pad te houden. De erfenis van de opeenhoping van een reeks ongelukkige gebeurtenissen en beleidsfouten is nog niet verdwenen; zeer veel aandacht wordt daarbij in het rapport besteed aan de rol van ongunstige verwachtingen over inflatie, werkgelegenheid en groei.

Een meer *specifieke* les die de samenstellers van het rapport leerden, betreft de werking van de Phillips-curve. Er behoeft, volgens hen, niet getwijfeld te worden aan het bestaan van deze relatie op de korte termijn; de druk die op het systeem wordt uitgeoefend, bepaalt de inflatievoet: verhogen van de bezettingsgraad leidt tot meer inflatie en vice versa. Zowel de cruciale rol van de verwachtingen als het bestaan van de Phillips-curve op korte termijn zijn noodzakelijke ingrediënten om het economisch-politieke vraagstuk te kunnen formuleren in termen van de „optimal control“-theorie.

In deel 2 worden beleidsdoelstellingen besproken. Voorop staat dat economische groei gewenst blijft, ook moet een hoog niveau van werkgelegenheid worden nagestreefd. De kosten van de groei worden onderkend. De auteurs pleiten dan ook niet voor de snelst mogelijke groei ongeacht de kosten. De bovengrens van de gewenste groeivoet behoeft overigens niet gezocht te worden in de fysieke of technologische sfeer. Het gezelschap rond McCracken werd niet overtuigd door de „doomsday“-voorspellingen over het uitgeput raken van natuurlijke hulpbronnen: dat is „economics without prices“. De begrenzing van de gewenste groeivoet hoeft

duis niet te worden gezocht aan de aanbodzijde van het economisch proces. De bovengrens van de gewenste groeivoet hangt echter nauw samen met het legaat van de opeenstapeling van ongelukkige gebeurtenissen, in het bijzonder de verwachtingen over meer inflatie in de toekomst. Het gewenste tijdpad waarlangs het herstel in de richting van volledige werkgelegenheid en groei moet gaan, mag in de beginfase niet worden overbelast. Te veel stimulering van de effectieve vraag zou immers in die beginfase nieuwe inflatieverwachtingen kunnen aanwakkeren. Er mag dus niet te veel sprake zijn van „front-loading“, hetgeen betekent dat door de auteurs in de beginfase van het pad naar herstel hogere niveaus van werkloosheid moesten worden geaccepteerd, dan zij eigenlijk zouden wensen.

In deel III wordt het nauwe pad naar evenwichtiger verhoudingen uitvoerig besproken. Als de lengte van het tijdpad waarin het herstel dient plaats te vinden bekend is, zal de gemiddelde werkloosheid geminimaliseerd en de afzet gemaximaliseerd worden. De dosering in de tijd van stimulerende middelen is echter van het grootste belang, omdat de initiële voorwaarden van waaruit moet worden gestart zo ongunstig zijn vanwege het legaat aan ongunstige verwachtingen. De bovengrens van de productiegroei dient zo geselecteerd te worden dat inflatieverwachtingen in de tijd wegebben; de ondergrens van de productiegroei moet daarentegen worden afgestemd op het onderdrukken van verwachtingen op minder productie en minder werkgelegenheid in de toekomst. Het pakket van maatregelen dat nu door de lidstaten van de OESO bestudeerd gaat worden, bevat suggesties voor fiscale en monetaire politiek, voor het verzoenen van „competing claims“ en voor het beter doen functioneren van arbeids- en kapitaalmarkten. Ik noem er hier slechts één op het terrein van monetaire politiek, en wel één die door monetaristen zal worden toegejuicht: de commissie McCracken pleit voor het publiceren van doelstellingen aangaande de geldgroei.

W. Siddré

1) OECD, *Towards full employment and price stability*, Parijs, mei 1977; leden van de commissie: McCracken, Carli, Giersch, Karaosmanoglu, Komiya, Lindbeck, Marjolin en Matthews.

Natuur en landschap in een verstedelijkt land

Kort commentaar bij de Nota landelijke gebieden

PROF. DR. J. G. LAMBOOY

In een reeks van z.g. „Groene nota's” verscheen onlangs de Nota landelijke gebieden. Prof. Lambooy, hoogleraar economische geografie en regionale economie aan de Universiteit van Amsterdam, wijdt deze week een beschouwing aan deze nota. Hij geeft aan wat er in de nota staat en geeft vervolgens enige kritiek. Hij is tevreden over de nota, ook al mist deze z.i. „scherpe en diepe” analyses.

1. Inleiding

De regering heeft recentelijk in enkele „Groene nota's”¹⁾ de positie en de beoogde ontwikkeling van de „groene gebieden” van ons land beschreven. In 1974 verscheen de *Oriënteringsnota*, welke een opsomming geeft van de doelstellingen op het gebied van de ruimtelijke ordening in Nederland. Een jaar later verscheen de *Verstedelijkingsnota*, waarin een overzicht van het beoogde verstedelijkingsproces wordt geboden. De „Groene nota's” richten zich op de niet-stedelijke rest van ons land, waarbij eigenlijk steeds sterker naar voren komt dat er nog maar heel weinig echte natuurgebieden zijn. De relatie met de stedelijke structuren is in ons land heel sterk. In de nota wordt geconcludeerd dat de beoogde doeleinden vooral moeten worden bereikt door een zonerings van ons land in vijf soorten gebieden:

- a. gebieden met als hoofdfunctie landbouw;
- b. gebieden met afwisselend landbouw en andere functies in grotere ruimtelijke eenheden;
- c. gebieden met afwisselend landbouw, en natuur en andere functies in kleinere ruimtelijke eenheden;
- d. gebieden met als hoofdfunctie natuur;
- e. gebieden binnen de stedelijke invloedssfeer.

Ons land is in de regeringsnota's in eerste instantie als een geheel verstedelijkt land gezien en pas daarna is er sprake van het bespreken van de aard van het groene gebied. Op blz. 9 van de *Nota landelijke gebieden* wordt gesteld:

„Het is daarom goed er in dit verband op te wijzen dat de verstedelijking inmiddels een ontwikkeling is geworden, die voortkomt uit en tegemoet komt aan de behoeften van nagenoeg de gehele Nederlandse bevolking en niet meer alleen het stedelijk deel daarvan. Zoals in de Verstedelijkingsnota (par. 2.1.3.1.) is aangegeven, kan langzamerhand van één algemene Nederlandse cultuur worden gesproken. In de gebieden die ruimtelijk niet stedelijk zijn, zijn de bewoners veelal wel „mentaal” verstedelijkt. Dit betekent onder meer dat belangrijke voorzieningen, hoewel meestal in de stad gesitueerd, als gemeengoed van alle Nederlanders worden beschouwd”.

Het is daarom ook niet verwonderlijk dat de relatie tussen stedelijk en niet-stedelijk grondgebruik veel aandacht heeft gekregen. Grote betekenis wordt gehecht aan het behoud van „natuurgebieden”, waarbij erkend wordt dat zelfs deze vaak door menselijk ingrijpen tot stand zijn gekomen, zoals duidelijk is bij stadsparken en polders, maar ook bij heidelandschappen.

2. Opbouw van de nota

De nota wordt opgebouwd op basis van een analyse van de spanningsvelden: 1. verstedelijking — landbouw; 2. verstedelijking — natuur en landschap; 3. landbouw — natuur en landschap. Uiteraard wordt de analyse in dit onderdeel van de *Derde nota ruimtelijke ordening* gericht op de problematiek van de landelijke gebieden. Aan de hand van een aantal verbale relatieschema's (in de nota wordt gesproken van modellen) worden probleemvelden en oplossingsrichtingen opgespoord. Daarna zijn verkenningen omtrent de ontwikkelingen op lange termijn gedaan van beleidssectoren zoals onder meer „wonen en verzorgen”, „openlucht recreatie” en „bosbouw”. Na de analyse komen de beleidskeuzen aan de orde, ook naar beleidssector uitgesplitst. Het daarvoor benodigde instrumentarium krijgt uiteraard eveneens de nodige aandacht. De nota wordt afgesloten met de formeel belangrijkste — en in geel gedrukte — *Structuurschets landelijke gebieden*, die ook de procedure van de planologische kernbepalingen zal ondergaan.

De geschetste opbouw maakt een logische indruk. Er is stelselmatig gewerkt en de lezer krijgt — zeker in combinatie met andere regeringsnota's in het „groene vlak” — een duidelijke presentatie van de huidige problemen. Daaraan dient evenwel te worden toegevoegd dat de gehanteerde opzet ertoe heeft geleid dat er betrekkelijk vaak herhalingen te constateren zijn; hetgeen de nota dikker maakt dan nodig zou zijn: een verschijnsel dat bij de zeer grote notaproductie van de demissionaire regering wel meer voorkomt. In elk hoofdstuk komen de problemen in extenso weer naar voren.

Een tweede punt van kritiek op de analyse is ingrijpender. Het betreft de „modelmatige” benadering, waarbij te veel wordt gesuggereerd dat de begrippen „verstedelijking”, „landbouw” en „natuurlijk milieu en landschap” ondubbelzinnig zijn. In het hierna volgende wil ik hierover een aantal kritische kanttekeningen maken. Daarbij zij — wellicht ten

1) a. Deel 3 van de *Derde nota over de ruimtelijke ordening: Nota landelijke gebieden*, 1977; b. *Structuurvisie landbouw*, 1977; c. *Nota betreffende de relatie tussen landbouw en natuur- en landschapsbehoud* (Relatienota), 1975; d. *Interimnota landinrichtingswet*, 1976. Zie voorts ook het RPD-studierapport: *Ruimtelijke vraagstukken van de landelijke gebieden*, 1977.

overvloed — benadrukt dat de nota desalniettemin positief kan worden gewaardeerd. Vervolgens zullen enkele opmerkingen van „inhoudelijke aard” worden gemaakt en de instrumenten worden gezien.

3. De gehanteerde ruimtelijke modellen

De nota maakt gebruik van „ruimtelijke ontwikkelingsmodellen”, welke op blz. 21 omschreven worden als „combinaties en strategieën”. Helaas worden in de Verklarende woordenlijst beide begrippen niet gedefinieerd. Wel wordt dat op blz. 9 gedaan met het begrip „verstedelijking”: „Onder het begrip verstedelijking dient hier het *veelomvattende en samenhangende geheel* van wonen, werken, verkeer en recreatie te worden verstaan”, en voorts: „Met dit begrip worden hier de ruimtelijke relevante fysieke processen bedoeld” (curs. van La.).

Dat ik inga op de definitie heeft als oorzaak dat dit zo *heterogeen* begrip verder in de nota veelal wordt gehanteerd alsof er sprake is van een *homogeen* begrip. Daardoor wordt de indruk gevestigd dat de relaties, welke als „spanningsveld” worden aangeduid, tussen „verstedelijking”, „landbouw” en „natuur en landschap” veel eenvoudiger zijn dan in werkelijkheid het geval is. Het werken met dit soort heterogene „container-begrippen” is in de ruimtelijke ordening wellicht onvermijdelijk, maar in de ruimtelijke analyse verhuult het te veel. Misschien ligt er ook enigermate gewichtdoenerij — het werken met modieuze modellen — aan ten grondslag.

Nu dient onmiddellijk te worden toegegeven dat bij de diverse analyses in de nota doorklinkt dat het begrip „verstedelijking” als zodanig niet zoveel zegt. Vandaar dat in de beschrijving in feite wordt gewerkt met factoren zoals (blz. 14 e.v.): *verzorgingsniveau* van plattelandskernen, druk vanuit stedelijke gebieden via *toenemend ruimtebeslag* vooral voor woon- en recreatiebestemmingen (o.a. verkeersstromen), werk- en produktie-omstandigheden in de *landbouw*, omvang en kwaliteit van *natuurgebieden*, het veranderen van het „*beeld* en cultuurhistorische kenmerken van het landschap”. Het verstedelijkingsproces zou dan aan de hand van de verandering in deze factoren kunnen worden geanalyseerd.

In de beschrijving van de ruimtelijke ontwikkelingsmodellen (blz. 21 e.v.) worden de strategieën voornamelijk aangeduid met de begrippen „concentratie”, „spreiding” en „bundeling”. De drie gepresenteerde modellen variëren vooral naar gelang men de nadruk legt op spreiding of concentratie. Aangezien dit relatieve begrippen zijn, komt de beschrijving erg globaal over. De gegeven afbeeldingen maken een en ander eerder duisterder.

Hoe het ook zij, men mag concluderen dat de gehanteerde begrippen zo complex zijn, dat het gevaar niet denkbeeldig is, dat de keuze der strategieën eerder op basis van al of niet verholde denkbeelden wordt gedaan, dan dat ze uit de analyse blijkt. Ik doel hierbij met name op het feit dat achter de begrippen „verstedelijking”, „landbouw” en „natuur en landschap” mensen — of, zo men wil, belangengroeperingen — schuilgaan, die dikwijls tegengestelde belangen hebben. De gehanteerde methode suggereert te veel dat er sprake is van een objectief afwegingsproces, dat resulteert in concrete maatregelen. De felle reacties van — wat ik noem — het „oude groene front” (de landbouw) en het „nieuwe groene front” (de natuur- en landschapsorganisaties) zijn duidelijk. Zo eist het Landbouwschap (zie *NCR Handelsblad* 2 juni 1977) in een brief aan de kabinetsformateur een groter aanbod van grond. In de aan de orde zijnde nota wordt in feite uitgegaan van een voortdurend terugdringen van de landbouw, althans wat betreft de oppervlakte. De landelijke vereniging van kleine kernen heeft bezwaren geuit tegen de te grote aandacht voor de steden. In een interview stelde de voorzitter van deze vereniging: „Het gaat tenslotte om het geluk van vele duizenden mensen op het platteland. Ook die hebben recht op nieuwe huizen”.

4. Enkele inhoudelijke punten

Uit dit citaat kunnen we vermoeden dat het „gevecht om bewoners” in de toekomstige tijd sterker zal gaan worden: bewoners vormen het draagvlak voor voorzieningen en openbaar vervoer. De Nederlandse bevolking groeit vrijwel niet meer en de ruimtelijke verdeling zal tot grote spanningen gaan leiden. Aan de ene kant het toenemend ruimtebeslag (voor niet-agrarische doeleinden) per inwoner en aan de andere kant de noodzaak om inwoners te hebben als draagvlak. Het gaat hierbij niet om stad óf platteland. Het verstedelijkingsproces moet beide delen dienen. In de nota wordt in het theoretisch gedeelte veel verhuuld, maar in de concretere delen komen de werkelijke spanningen veel scherper naar voren. Het bovenbedoelde probleem staat direct in verband met de niet geheel duidelijke visie op de landbouw, welke uit de nota blijkt. Er valt steeds een aarzeling te bespeuren als er gesproken wordt over de rendabiliteit van het agrarisch bedrijf — en de daarbij dan veelal behorende herinrichting en rationalisering van het landschap — en het natuurbehoud. De als één der oplossingen aangedragen zonering lost natuurlijk nog niet zoveel op, behalve indien één der functies — landbouw of natuurbehoud — een absolute prioriteit verkrijgt.

Interessant is dat de toenemende rationalisering van de landbouw als consequentie heel vaak een dunnere bevolkingdichtheid zal meebrengen, waardoor het verzorgingsniveau van de dorpen achteruit zal kunnen gaan. Het opvangen van niet-agrarische activiteiten en bewoners wordt in het kader van het verstedelijkingsbeleid afgeremd, zodat een keten van gevolgen optreedt, resulterend in protesten van agrariërs.

In de nota wordt m.i. te weinig aandacht besteed aan de mogelijkheden om door *landschapsbouw* de modernisering van de landbouw te begeleiden. De in sommige delen fraaie landschappen in de IJsselmeerpolders tonen dat er meer verzoening mogelijk is dan vaak wordt gedacht.

De positie van natuur en landschap valt uiteen in twee delen. Om de grote verstedelijkte agglomeraties ligt de nadruk op het scheppen van nieuwe recreatielandschappen, o.a. door de aanleg van duizenden ha bos en de zorg voor waterrecreatie. De gebieden die verder af liggen en die als waardevol natuurgebied worden beschouwd, zullen vooral ook in het *beheer* worden onderscheiden, zodat dit soort gebied niet verder kan degraderen. De grote „open ruimte” tussen de stedelijke zones van ons land zullen open moeten blijven, waarbij een sterke landbouw als krachtige bondgenoot wordt gezien. In de nota wordt dat met „het behoud en de versterking van de nutsfunctie landbouw” aangeduid. Economen zullen bij „nutsfunctie” aan andere dingen denken, in de nota wordt dit begrip gehanteerd in de zin van „gebruik met een specifiek nut”.

5. Instrumenten

Het ingewikkelde onderwerp van de nota wekt uiteraard nieuwsgierigheid op naar de gepresenteerde instrumenten. Het zal na het voorgaande duidelijk zijn dat welhaast elk instrument op verscheidene elementen tegelijk zal zijn gericht. De samengestelde verschijnselen „verstedelijking”, „landbouw” en „natuur en landschap” kunnen niet met een simpel instrumentarium te lijf worden gegaan. In het hoofdstuk 5, „Instrumentarium”, komt de veelkoppigheid van het ruimtelijke-ordeningsmonster dan ook heel sterk naar voren. De nota stelt (blz. 129): „In het algemeen kan daarbij vastgesteld worden dat er in juridische zin een ruim scala aan instrumenten aanwezig is, dat ternauwernood uitbreiding behoeft om beleidskeuzen te realiseren”. Gedurige verwijzingen naar instrumenten uit wetten zoals die op de Ruimtelijke Ordening, Natuurbeschermingswet, Landinrichtingswet enz., zijn dan ook schering en inslag. De nota maakt evenwel een onderscheid naar *bestemming*, *inrichting* en *beheer*. Op blz. 141 wordt gesteld dat: „Mogelijkheden voor het uitoefenen

Wereldhandel en werkloosheid

DR. A. B. T. M. VAN SCHAİK

De Nederlandse economie is met handen en voeten gebonden aan de wereldhandel. Zo vast zelfs, dat de positieve uitwerking van het z.g. aanvullende beleid grotendeels teniet wordt gedaan door een tegenvallende wereldhandel van 2 à 2,5% per jaar. In dit artikel zet Dr. Van Schaik, werkzaam bij de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Katholieke Hogeschool te Tilburg uiteen wat de gevolgen zijn van een tegenvallende wereldhandel, hetgeen zeker niet denkbeeldig is.

De Nederlandse economie in 1980

Eind 1975 groeide in het toenmalige kabinet-Den Uyl het besef, dat de werkloosheid in 1980 wel eens schrikbarend hoog zou kunnen uitvallen, hoger zelfs dan de tot ruim 200.000 personen opgelopen verwachting voor 1975. In de *Structuurnota* van minister Lubbers werden derhalve beleidsvoornemens ontwikkeld om de verwachte gang van zaken ten goede te keren 1). Een en ander werd ondersteund door berekeningen in *De Nederlandse economie in 1980* 2). Hierin werd de arbeidsinkomensquote, welke inmiddels tot ruim 95% was opgelopen, als een van de belangrijkste oorzaken van de fors gestegen werkloosheid aangemerkt.

Remedie was de arbeidsinkomensquote in benedenwaartse richting bij te stellen, met name door het afremmen van de groei van de reële arbeidskosten. Hierdoor zou het

van *actief beheer* zijn evenwel in onvoldoende mate aanwezig. Dit komt onder meer door het tekort schieten, dan wel het ontbreken van wettelijke regelingen". Met deze constatering wordt toegegeven dat de eerder aangeduide instrumenten (zie het citaat van blz. 129) toch niet voldoende zijn. Dat blijkt ook uit de bespreking inzake de instrumenten op het gebied van het werkgelegenheidsbeleid en de grondpolitiek.

Ook deze nota — evenals andere op het gebied van de ruimtelijke ordening — ontkomt niet aan vaagheid zodra het over de financieel-economische consequenties gaat. Gelukkig wordt daar wel voortdurend op gewezen, maar een duidelijk overzicht mist men wel. Voorts glijdt men wel wat makkelijk heen over budgettaire problemen van lagere overheden, zoals op blz. 159. Daar wordt gewezen op het feit dat de kosten van beheer en onderhoud van de recreatiegebieden voor rekening komen van de lagere overheid. Men erkent: „Deze kosten vormen op het moment een groot knelpunt. Het is thans niet te verwachten dat van rijkszijde een financiële

proces van afstoting van arbeidsplaatsen worden vertraagd en de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen een prikkel krijgen.

In de reeks van berekeningen, waaruit eerst de 1%-norm en later het aanvullend beleid resulteerden, werd echter bij voortduring uitgegaan van een gemiddelde jaarlijkse stijging van de wereldhandel met 7,5 à 8%. Zonder 1%-norm en zonder aanvullend beleid, in de vorm van loonkostensubsidies en het stimuleren van bedrijfsinvesteringen, zou de werkloosheid in 1980 zo'n 54.000 manjaren hoger zijn dan in 1975. Inwerkingstelling van de 1%-norm zou dit aantal tot 4.000 manjaren reduceren. Het aanvullend beleid, ten slotte, moest ervoor zorgen, dat de werkloosheid in 1980 zo'n 56.000 manjaren onder het niveau van 1975 zou komen te liggen. Kennelijk werden de beleidsmarges bij een onveranderd blijvende vooronderstelling t.a.v. de ontwikkeling van de wereldhandel dus nogal ruim ingeschat!

Medio 1977 is de werkloosheid nog steeds groter dan 200.000 personen en 1980 nadert. Het is derhalve niet verwonderlijk, dat in sommige kringen met de gedachte wordt gespeeld, dat de in 1976 door de regering opgeworpen doelstelling — beperking van de werkloosheid in 1980 tot 150.000 manjaren — niet wordt gehaald 3). Een onderbouwing van

1) *Nota inzake de selectieve groei* (Economische Structuurnota), Tweede Kamer, zitting 1975-1976, 13 955, nrs 1-3, 10 juni 1976.

2) *De Nederlandse economie in 1980*, „Een voorwaardelijke prognose van de ontwikkelingsmogelijkheden voor de Nederlandse economie op middellange termijn", Centraal Planbureau, Den Haag, september 1976. Dit stuk kan worden gezien als een uitwerking van *Een macro-economische verkenning van de Nederlandse economie in 1980*, Centraal Planbureau, Den Haag, februari 1976. (Later verschenen als Monografie nr. 21).

3) In de laatste weken van juni 1977 deden — mede n.a.v. de onlangs uitgebrachte nota van de ambtelijke Centrale Economische Commissie — zeer sombere geluiden de ronde.

bijdrage op dit punt geleverd zal worden". Hoe men dan dit toch grote knelpunt wil oplossen, wordt verder ter zijde gelaten.

6. Besluit

De *Nota landelijke gebieden* mag zeker worden begroet als een vruchtbare benadering van integraal denken op het gebied van de ruimtelijke ordening. Toch mist men juist daardoor ook wat scherpere en diepere analyses, die ook niet in de RPD-studie over *Ruimtelijke vraagstukken van de landelijke gebieden* naar voren komen. Het blijft vaak hangen op globale uitspraken, die ook bij de regionale uitwerking nog veel open laten. Anderzijds biedt dat de provincies, de gemeenten en de waterschappen mogelijkheden voor eigen initiatieven en inzichten.

J.G. Lambooy

deze gedachte vindt men, bijvoorbeeld, in het op 2 mei jl. verschenen rapport van de CED, de Commissie Economische Deskundigen van de Sociaal-Economische Raad. De CED ontkent niet, dat het in 1976 geëntameerde beleid de kans vergroot, dat marginale jaargangen behouden blijven, maar ze plaatst wel vraagtekens bij de verwachting, dat de hieraan verbonden arbeidsplaatsen ook werkelijk benut zullen worden 4). In dit licht bezien ziet de CED meer heil in het (extra) stimuleren van nieuwe investeringen via het zeker stellen van de in *De Nederlandse economie in 1980* verwachte daling van de arbeidsinkomenquote met gemiddeld 2% per jaar 5).

Het antwoord op de vraag of „geredde” en „nieuwe” arbeidsplaatsen ook werkelijk bemand zullen worden, is echter mede afhankelijk van de verwachting, welke men koestert t.a.v. de ontwikkeling van de bestedingen, met name t.a.v. die van de wereldinvoer. En juist t.a.v. de wereldhandel spreekt men, zoals gezegd, de hoop uit, dat deze zich in de periode 1976/1980 met een gemiddelde groei van 7,5 à 8% per jaar zal ontwikkelen 6). Ook de CED sluit zich hierbij aan 7). Alleszins reden om te onderzoeken, in welke mate de vooruitzichten tot 1980 van juist deze veronderstelling afhankelijk zijn.

De conclusie is dan, dat de veronderstelde positieve uitwerking m.b.t. de werkgelegenheid van het aanvullend beleid door een tegenvallende wereldhandel van zo'n 2 à 2,5% per jaar weer grotendeels teniet wordt gedaan.

Enige achtergrond-informatie over de ontwikkeling van de wereldhandel vormt het startpunt van dit artikel.

Trendbreuk wereldhandel?

De oliecrisis van oktober 1973 riep een halt toe aan de onstuimige ontwikkeling van de wereldhandel, welke — vooral vanaf 1968 — niet meer leek te stuiten. Stelt men de index van de voor Nederland relevante wereldhandel in 1967 op 100, dan komt deze in zes jaar tijds op bijna het dubbele uit. De wereldinvoer groeide in deze periode dan ook met gemiddeld 11,4% per jaar 8).

Overigens dient te worden vermeld, dat deze groeivoet over de gehele periode na de crisis van 1958 niet veel lager was; in de periode 1959/1973 werd gemiddeld bijna 10% per jaar gehaald 9). Deze ontwikkeling schraagde ontegenzeggelijk het — in vergelijking met heden — gunstige verloop van de Nederlandse economie in de jaren zestig.

Het jaar 1974 betekende een keerpunt in deze ontwikkeling 10). De wereldhandel groeide met „slechts” 4%, terwijl in 1975 zelfs een daling van 2% kon worden genoteerd 11). In 1976 herstelde de wereldhandel zich. De gerealiseerde groeivoet van 12% — 4 punten hoger dan de aanvankelijke prognose in september 1975 — was echter niet voldoende om de wereldhandel op het niveau terug te brengen, dat zou zijn bereikt als de groei van gemiddeld 10% uit het verleden zou hebben aangehouden. Ook de vooruitzichten tot 1980, welke ten grondslag liggen aan de berekeningen in *De Nederlandse economie in 1980*, zijn lager dan deze 10%. Zoals gezegd, spreekt het Planbureau voor de periode 1976/1980 over een gemiddelde groei van zo'n 8%.

Het voorgaande impliceert, dat de wereldhandel in 1980 een niveau zal hebben bereikt, dat bijna 25% lager ligt dan het niveau, dat op basis van een doortrekking van de trend uit het verleden kan worden berekend. Deze trend staat in kolom 1 van tabel 1.

De trend volgend zou de wereldhandel in de periode 1973/1980 wederom bijna zijn verdubbeld. Kolom 2 bevat de realisaties uit het jaar 1967 en de jaren 1973 tot en met 1976. Tevens zijn hierin de verwachtingen voor de jaren 1977 en 1980 vermeld. Kolom 3 geeft aan in hoeverre realisaties en verwachtingen van de trend afwijken.

Uit een niveauvergelijking van de jaren 1973 en 1976 blijkt, dat de gerealiseerde ontwikkeling een gemiddelde groeivoet te

Tabel 1. Enkele ontwikkelingen van de index van het volume van de wereldinvoer

Jaar	1	2	3
	trend	verwacht a)	verwacht/ trend
1967	100	100	1
1973	191	191	1
1974	210	198	0,94
1975	231	194	0,84
1976	254	217	0,85
1977	280	232	0,83
1980	372	292	0,78

zien geeft van ruim 4%. De niveaus van 1973 en 1980 met elkaar vergelijkend levert ruim 6% op. De verwachte groeivoet van 8% voor de komende jaren draagt tot deze 6% dus in aanzienlijke mate bij. De geluiden t.a.v. deze verwachting zijn echter somber. Zo wordt in het meest recente *Centraal Economisch Plan* voor het jaar 1977 slechts 7% voorspeld. Het zou derhalve wel eens zo kunnen uitpakken, dat de wereldhandel in de periode 1973/1980 uiteindelijk met minder dan 6% per jaar blijkt te zijn toegenomen. In dit laatste geval heeft zich dan een duidelijke trendbreuk gemanifesteerd. Op deze plaats zullen de gevolgen hiervan vanuit een macro-economische invalshoek worden bestudeerd. Deze gevolgen laten zich vangen door het berekenen van onzekerheidsvarianten voor de middellange termijn. De werkwijze is als volgt.

Gevolgen trendbreuk

Allereerst is berekend hoe de Nederlandse economie er in 1980 zou hebben uitgezien als de wereldhandel met gemiddeld 10% per jaar was blijven groeien. Dit wordt de *trendontwikkeling* genoemd. Vervolgens is de *verwachte ontwikkeling* tot en met 1980 berekend. Hierbij is verondersteld, dat de wereldhandel elk jaar met slechts 5% toeneemt. Ten slotte zijn de

4) „Naar de mening van de CED wordt in de prognose een grote wissel getrokken op het slechts tijdelijk werkzame effect van een vermindering van de uitstoot van arbeid” (blz. 66).

5) „De CED is van oordeel dat, wil de werkgelegenheidsontwikkeling in het bedrijfsleven met enig vertrouwen tegemoet kunnen worden gezien, een grotere stijging van de bruto investeringsquote dan in de ramingen is voorzien, moet worden aanvaard, waardoor deze quote weer enigszins vergelijkbaar wordt met die welke gold toen de werkgelegenheid in bedrijven nog een belangrijke groei vertoonde” (blz. 67).

6) Met name de hierboven genoemde rapporten gaan van deze veronderstelling uit.

7) Vanzelfsprekend signaleert de CED dat „voor een land met een zo open economie als het onze belangrijke autonome wijzigingen kunnen optreden” (blz. 11). Het rapport gaat echter niet in op de vraag welke nu de (al dan niet gekwantificeerde) gevolgen zijn van een mee- of tegenvallende wereldhandel.

8) Deze 11,4 is zoals alle percentages in dit artikel verkregen door niveauvergelijking van het eerst- en laatstgenoemde jaar.

9) Om precies te zijn 9,57%.

10) Dit keerpunt werd in 1972 voorafgegaan door een stagnatie in de ontwikkeling van het volume van de autonome bestedingen (woningbouw, materiële overheidsconsumptie en overheidsinvesteringen). In de periode 1959/1971 groeide de autonome bestedingen nog met gemiddeld 6,55%, terwijl in de periode 1971/1975 een negatieve groeivoet van gemiddeld 2,02% per jaar kon worden genoteerd.

11) Hoezeer bijv. het Centraal Planbureau (en de OECD) door deze terugval werd verrast, blijkt wel uit een vergelijking van prognose en realisatie. Ten aanzien van de ontwikkeling van de wereldhandel in 1974 voorspelde men in september 1973 — vlak voor de oliecrisis — nog een toename van 10%, terwijl de produktiegroei (van bedrijven) op 4% werd begroot. De uitkomsten (realisaties) waren aanzienlijk lager, respectievelijk 4 en 2,5%. De aanvankelijke prognose voor 1975 was relatief gezien nog optimistischer. Uiteindelijk bleek, dat men er t.a.v. de wereldhandel met 7 punten, t.a.v. de exportgroei met 11 punten en t.a.v. de investeringen met 10,5 punt naast zat.

Tabel 2. Verwachte minus trendontwikkeling voor de periode 1973/1980. Jaarlijks 5% minder groei van de wereldhandel

	mutaties per jaar in %
Productiecapaciteit (1)	- 0,84
Arbeidsplaatsen bedrijven	- 0,78
Productievolume bedrijven (2)	- 1,25
Werkgelegenheid bedrijven (3)	- 0,98
Volume investeringen (machines)	- 2,13
Volume investeringen (gebouwen)	- 2,34
Volume goederenuitvoer	- 3,41
Volume goederenimport	- 3,54
Volume particuliere consumptie	- 1,03
Loonsom per werknemer (4)	- 1,66
Opbrengstprijzen productie (5)	- 2,01
Prijspeil part. consumptie (6)	- 1,41
Prijspeil goederenuitvoer	- 1,14
Beschikbaar looninkomen	- 2,57
Beschikbaar winstinkomen	- 6,15
Belastingen	- 3,30
Bezettingsgraad (2) — (1)	- 0,41
Arbeidsproductiviteit (2) — (3)	- 0,27
Reële arbeidskosten (4) — (5)	0,35
Reële loonvoet (4) — (6)	- 0,25
Arbeidsinkomensquote (4)-(5)-(2)+(3)	0,62

uitkomsten van beide berekeningen van elkaar afgetrokken. Op deze wijze resulteert het geïsoleerde effect van de mindere groei van de wereldhandel met 5% per jaar.

De berekeningen zijn uitgevoerd met behulp van het Vintaf-model 12). Tabel 2 geeft een overzicht van de resultaten. De cijfers in deze tabel tekenen zonder meer een pessimistisch perspectief. Dit bevat de volgende kenmerken.

- De reële arbeidskosten stijgen. Het proces van afstoting van arbeidsplaatsen wordt daardoor versneld.
- De arbeidsproductiviteit daalt. Hierdoor stijgt de arbeidsinkomensquote nog sneller dan de reële arbeidskosten (3). Dit heeft negatieve gevolgen voor de winstinkomen en daarmee voor de investeringen (4).
- Het beschikbaar looninkomen daalt, ook reëel gezien. Het volume van de particuliere consumptie neemt derhalve dienovereenkomstig af.
- De werkgelegenheid in bedrijven neemt — ten gevolge van het teruglopen van het aantal arbeidsplaatsen en het dalen van de bezettingsgraad — met bijna 1% per jaar af.

Minder groei van de wereldhandel oefent dus een opwaartse druk uit op de arbeidsinkomensquote. De feitelijke ontwikkeling in de jaren 1974 en 1975 is hiermede ook in overeenstemming. Ten opzichte van de trend daalde de wereldhandel in 1974 met 6%. Terzelfder tijd steeg de arbeidsinkomensquote met 5,8%. Het jaar daarop week de index van de wereldhandel nog verder af van de trendmatige ontwikkeling. De arbeidsinkomensquote steeg in hetzelfde jaar met 6,8%. Een gedeelte van de stijging van de arbeidsinkomensquote in de jaren 1974 en 1975 kan derhalve worden toegeschreven aan de verminderde groei van de wereldhandel. Omgekeerd kan de daling van de arbeidsinkomensquote in 1976 voor een gedeelte worden toegerekend aan de forse stijging van de wereldhandel in dat jaar.

Mocht de trendbreuk in de wereldhandel zich werkelijk manifesteren, dan lijkt de kans groot, dat de in 1976 door de regering opgeworpen doelstelling — beperking van de werkloosheid in 1980 tot 150.000 personen — niet wordt gehaald. Om dit te illustreren is tabel 3 samengesteld.

Kolom 1 is ontleend aan *De Nederlandse economie in 1980*. De tweede kolom is uit tabel 2 afgeleid. Derhalve kunnen de percentages van beide kolommen slechts onder voorbehoud met elkaar worden vergeleken. (De reden hiervan is in voetnoot 14 uiteengezet). De derde kolom geeft het aantal procenten aan, waarmee de wereldhandel moet tegenvallen om de uitwerking van het aanvullend beleid te compenseren.

Tabel 3. Mate waarin de wereldhandel moet tegenvallen om de uitwerking van het aanvullend beleid te compenseren

	1	2	3
	Uitwerking aanvullend beleid	Uitwerking 1% minder wereldhandel	Mate waarin wereldhandel moet tegenvallen
Productievolume	0,75	- 0,25	ca. 3%
Werkgelegenheid	0,50	- 0,20	ca. 2,5%
Arbeidsinkomensquote	- 0,25	0,12	ca. 2%

Het aanvullend beleid — gespreid over 5 jaar — zou de werkgelegenheid in bedrijven met gemiddeld 0,5% per jaar, d.i. ca. 20.000 manjaren, moeten doen toenemen. Jaarlijks 1% minder groei van de wereldhandel leidt tot een afname van de werkgelegenheid met gemiddeld 0,2% per jaar, d.i. ca. 8.000 manjaren. Vergelijking van deze uitkomsten leidt dan tot de slotsom, dat het verwachte positieve effect van het aanvullend beleid op de werkgelegenheid nagenoeg geheel is verdwenen als de wereldhandel jaarlijks zo'n 2,5% minder groeit. Voor de periode 1976/1981 is dit een feit, als mocht blijken, dat de wereldhandel met gemiddeld 5,5% per jaar i.p.v. de veronderstelde 8% is toegenomen.

Bestrijding gevolgen

De vraag dringt zich op, hoe de Nederlandse economie zich kan „verzekeren” tegen de gevolgen, welke verbonden zijn aan het risico dat de wereldhandel tegenvalt?

Op deze plaats wordt volstaan met een enkele suggestie. Het betreft hier het „omlaagschroeven” van de loon- en prijs-spiraal. Hierdoor wordt de kans verhoogd, dat — t.o.v. buitenlandse concurrenten — een relatieve prijsdaling optreedt van het exportpakket. Berekeningen welke in dit verband m.b.v. het Vintaf-model zijn uitgevoerd — bijvoorbeeld in de vorm van het afschaffen van de automatische prijscompensatie — tonen aan, dat bijna alle ongunstige kenmerken van een tegenvallende wereldhandel worden gecompenseerd (15). Bijna alle, want de neerwaartse druk op het volume van de particuliere consumptie wordt door het afschaffen van de prijscompensatie nog versterkt. Dit betekent,

12) Bedoeld is hier de oorspronkelijke versie van het onlangs gepubliceerde model Vintaf-II, CPB, *Occasional Paper*, 12. Tussen beide versies bestaan in essentie weinig verschillen. T.a.v. de exogenen het volgende. Naast een constante groeiroot van de wereldhandel is verondersteld, dat de autonome bestedingen op het niveau van 1973 gehandhaafd blijven. Op deze wijze werden in zekere zin „conjunctuurvrije” varianten berekend. Ten slotte dient te worden vermeld, dat de arbeidsmarkt onder de condities van arbeidsovervloed werkt.

13) De opbrengstprijzen van de productie daalt sneller dan de overige prijzen. Dit is toe te schrijven aan ruilvoetverliezen.

14) In *De Nederlandse economie in 1980* (NE-80) werd reeds gewaarschuwd voor meer pessimistische uitkomsten t.a.v. de investeringen en de werkgelegenheid in 1980 indien van een geringere groei van de wereldhandel diende te worden uitgegaan. Bij de presentatie van het aanvullend beleid in *De Structuurnota* werd aan deze waarschuwing echter weinig aandacht besteed. Wellicht is dit ook niet zo verwonderlijk als men bedenkt, dat volgens de NE-80 1% meer of minder wereldhandel het aantal arbeidsplaatsen in bedrijven onverlet laat. Minder wereldhandel leidt volgens de NE-80 zelfs tot een forse daling van de reële arbeidskosten! M.b.v. het Vintaf-model vindt men een negatief verband tussen wereldhandel en reële arbeidskosten. Dit verschil is waarschijnlijk terug te voeren op het feit, dat aan de berekeningen in de NE-80 een ander model ten grondslag ligt dan het Vintaf-model. Bovendien kan de wijze van berekening anders zijn geweest. Ook kan de periode waarvoor gerekend is van invloed zijn op de uitkomsten. De NE-80 gaat uit van de periode 1976/1980, tabel 2 daarentegen van 1973/1980. Een gevoeligheidsanalyse m.b.t. de periode waarvoor wordt gerekend leerde echter, dat de verschillen in uitkomsten m.b.t. de percentages zoals die in tabel 2 gerapporteerd staan gering zijn.

15) Een uitgebreide uiteenzetting van deze variant vindt men in Th. van de Klundert, *Lonen en werkgelegenheid*, Leiden, 1977.

Box-Jenkins-modellen in de economie: economische analyse volgens Shakespeare

PROF. DR. H. RIJKEN VAN OLST

Wat heeft het gebruik van Box-Jenkins-modellen voor het econometrisch onderzoek te bieden? Dr. H. Rijken van Olst, hoogleraar econometrie aan de Rijksuniversiteit Groningen, probeert deze vraag in onderstaand artikel te beantwoorden. Hij komt tot de conclusie dat de pretenties, waarmee de methode wordt gepresenteerd, niet kunnen worden waargemaakt. Het mechanische karakter van de methode — er wordt geen gebruik gemaakt van theorie, er worden alleen tijdreeksen geëxtrapoleerd — kan bij toepassing op economische vraagstukken tot grote fouten leiden.

1. „As You Like It”: de keuze van het model

Recentelijk is in Nederland de discussie over het voor en tegen van diverse econometrische modellen opgelaaid. In *ESB* verschenen hierover enkele artikelen 1), een lezing 2) in maart 1977 aan het Instituut voor Actuarial en Econometrie van de Universiteit van Amsterdam behandelde een bepaalde visie op de z.g. Box-Jenkins-modellen, een lezing 3) op de Statistische Dag van de Vereniging voor Statistiek in april 1977 betrof de voorspelkwaliteit van enkele modellen, w.o. die van Box-Jenkins, aan de Rijksuniversiteit te Groningen werd op 18 april 1977 een symposium gehouden, waarbij de voorspellingen uit enkele econometrische modellen aan de realisaties werden getoetst. Uit de lezing van Van Winkel (zie voetnoot 3) zou blijken dat voorspellingen op basis van de Box-Jenkins-methode 4) (verder in dit artikel af te korten tot BJ-methode), toegepast op economische tijdreeksen, volgens empirische onderzoeken niet systematisch zouden onderdoen voor die uit de econometrische modellen, die veelal worden gebruikt, o.a. die van het Centraal Planbureau: bij ongeveer de helft van de onderzochte reeksen zou de voorspelling met behulp van een „univariate” model van

BJ beter zijn dan die van het CPB. Ook in het marktonderzoek wordt de BJ-methode toegepast, in ieder geval door de organisatie van Jenkins zelf, waarbij grote nauwkeurigheid en efficiency voor de voorspellingen wordt vereist.

Bij de beoordeling van iedere wetenschappelijke methode is het van belang, in hoeverre de goede of slechte resultaten bij de toepassing moeten worden toegeschreven aan de methode, dan wel aan de grote of geringe bekwaamheid van de onderzoeker. Groot was daarom de vreugde van schrijver dezes, toen hij in april 1977 de gelegenheid had te Brussel een „seminar” bij te wonen 5), waar een groot aantal lezingen en uiteenzettingen werd gegeven door collega Jenkins zelf, inclusief „workshop”-zittingen, en waarbij een aantal door de toehoorders tevoren ingezonden cijferreeksen zouden worden geanalyseerd. Ten slotte zou het volgens Jenkins beste model worden aangegeven en besproken en op basis daarvan zouden voorspellingen worden gedaan. Hier bestond dus de garantie dat de resultaten uitsluitend kunnen worden toegeschreven aan de BJ-methode zelf en dat van onbegrip of van fouten door de onderzoeker geen sprake kon zijn.

De BJ-methode kan in het kader van dit artikel niet met voldoende uitvoerigheid worden uiteengezet. Het boek (zie voetnoot 4) telt 550 bladzijden, die niet op zinvolle wijze tot 5 of 10 pagina's kunnen worden gecomprimeerd. Bij onze onvolledige aanduidingen gaat het ons vooral om de praktische toepasbaarheid bij het vaststellen van het economische model en bij het doen van voorspellingen en van aanbevelingen voor het economische beleid door over-

1) E. J. Bomhoff en J. Ooms, Een Naïef-Monetair model voor de Nederlandse economie, *ESB*, 23 juni 1976, blz. 588-593; M. A. Kooymans, B. Bos, R. H. Ketellapper en W. Voorhoeve, Het Greconmodel 77-A voor de Nederlandse economie, *ESB*, 30 maart 1977, blz. 309-311.

2) Door O. D. Anderson, Time series analysis and forecasting: another look at the Box-Jenkins approach.

3) Door E. G. F. van Winkel, Univariate modellen in de economie.

4) Zie G. E. P. Box en G. M. Jenkins, *Time series analysis, forecasting and control*, San Francisco, 1970.

5) Georganiseerd door Gwilym Jenkins and Partners Ltd.

dat meer werk met minder materiële welvaart per man gepaard kan gaan!

Ook de daling van de arbeidsproductiviteit, ten gevolge van minder wereldhandel, wordt door het afschaffen van de prijscompensatie versterkt. Deze conclusie is echter wel afhankelijk van de toestand op de arbeidsmarkt, ze gaat alleen op voor de situatie van arbeidsovervloed. In de situatie van arbeidskrapte, d.w.z. als de werkloosheid zich beweegt rond het niveau van de frictiewerkloosheid, ontstaat een opwaartse druk op de arbeidsproductiviteit. Desalniettemin wordt ook

in dit geval de daling van de materiële welvaart per man versterkt.

Het bovenstaande moge illustreren dat de marges, waarbinnen de in 1976 geëntameerde beleidsvoornemens op een in alle opzichten effectieve wijze kunnen worden aangevuld, klein zijn. De Nederlandse economie is met handen en voeten gebonden aan de ontwikkeling van de wereldhandel. Het lijkt zinvol om dit aspect bij volgende beleidsvoornemens wat meer op de voorgrond te plaatsen.

A. B. T. M. van Schaik

heid en bedrijf. De mate van geschiktheid van de BJ-methode als analysetechniek op andere gebieden, bijv. in de techniek, laten wij uitdrukkelijk in het midden. De theoretische, d.i. de mathematisch-statistische kant van de methode, kan niet uit de doeken worden gedaan; wij volstaan met enkele opmerkingen daarover. Elders komen wij op dit aspect van de zaak wellicht terug.

Box en Jenkins delen hun stof in twee delen: univariate methoden en transferfuncties. Beide worden verdeeld in: modellenbouw, identificatie, schatting en voorspelling. De z.g. univariate modellen dienen om het toekomstige verloop van één cijferreeks, bijv. de melkproductie per kwartaal, te voorspellen, uitsluitend op basis van het verloop van deze reeks in het verleden. De omvang van de beschouwde grootte in de periode t wordt in het algemeen Y_t genoemd (bijv. voor $t = 1, 2, \dots, 48$). Deze reeks wordt, o.a. met behulp van lange reeksen van autocorrelatiecoëfficiënten (men berekent zelfs autocorrelaties met een vertraging van 37 jaar!), geanalyseerd ten einde diverse typen trends, periodiciteiten zoals seizoen- en conjunctuurschommelingen en andere eigenschappen vast te stellen. Bij de bewerking wordt Y_t via een geschikte transformatie omgezet in een variabele y_t , bijv. in het eerste verschil per jaar van de logaritme van Y_t , na uitschakeling van een seizoencomponent. Van deze y_t wordt op basis van onderzoek van autocorrelaties verondersteld dat deze bijv. aan een relatie van het volgende type voldoet (een univariate BJ-model):

$$y_t - \alpha_1 y_{t-1} - \alpha_2 y_{t-2} = e_t - \beta_1 e_{t-1} - \beta_2 e_{t-2}$$

De e 's stellen stochastische („toevallige”) verstoringen voor, die een verwacht gemiddelde van nul bezitten, een constante variantie en een verwachte covariantie in de tijd van nul. In een steekproef kunnen uiteraard afwijkingen van deze verwachtingen optreden. B. en J. gaan door met transformeren van de Y 's tot de verkregen geschatte residuen $\hat{e}$ voldoende aan deze eisen beantwoorden. De gehele procedure komt neer op het zoeken naar een univariate model „dat het goed doet” in de aangegeven betekenis. Meent men daarin bij een gegeven reeks te zijn geslaagd, dan heeft in de BJ-terminologie de „identificatie” van het model plaatsgehad. Welk model uiteindelijk wordt gekozen, hangt echter mede af van de interpretatie door de onderzoeker van de gevonden grafieken. Soms kan men even goed besluiten tot model A als tot model B (beide volgens BJ). Er schuilt dus een element van persoonlijke voorkeur in de identificatie.

Bij de transferfuncties worden dergelijke bewerkingen uitgevoerd met een aantal reeksen, bijv. Y_t , X_{1t} en X_{2t} . De transformaties van de X -reeksen (in statistische taal zijn dat de „verklarende” variabelen; Y is de „te verklaren variabele”) zijn echter nog ingrijpender, omdat men bewegingspatronen die in de y -reeks voorkomen, eerst bij de x -en uitschakelt: de x -en mogen alleen verklaren hetgeen als residu is overgebleven na verklaring van y_t uit y_{t-1} , y_{t-2} enz. Aldus ontlopen B. en J. de complicatie van mogelijke multicollineariteit tussen de vertraagde Y -s en de X -en. Wij hebben elders 6) onze bezwaren tegen deze methode uiteengezet.

2. „The Rape of Lucrece”: het forceren van het Box-Jenkins-model bij de bevruchting van het economische onderzoek

Zoals men ziet verloopt de BJ-methode vrijwel automatisch. Er is geen economische overweging, geen economische theorie of hypothese die het model mede bepaalt. Omtrent de inhoud en de betekenis van de door ondergetekende aan Jenkins voor analysedoeleinden ingezonden reeksen (gepresenteerd als „reeks X ” en „reeks Y ”) werden vóór de analyse geen inlichtingen gevraagd: over de wijze van verkrijging, de perioden waarop de gegevens betrekking hadden enz. Men ziet, in ieder geval in eerste instantie, af van informatie omtrent deze punten. Pas toen wij aantoonde dat het gevonden

BJ-model fouten *moest* bevatten (zie par. 3 hieronder) kwam de vraag, over welk verschijnsel het eigenlijk ging. Voor het overige wordt zonder meer een computerprogramma toegepast dat na invoer van de cijferreeksen als uitvoer het „best” aangepaste BJ-model opgeeft, compleet met reeksen coëfficiënten, standaarddeviaties e.d. Niet ons economisch inzicht maar de computer maakt uit welke „business cycle” heerst, welke periode deze heeft en in welke fase ervan wij ons bevinden. Alleen deze computer kan ons zeggen op welke wijze de ene economische grootte invloed uitoefent op de andere. De econometristen kunnen dus wel inpakken. Zo werden de verkopen van whisky door een bedrijf in verband gebracht met de reclamekosten (per kwartaal), de aantallen vervoerde reizigers per vliegtuig op een bepaalde route met het bruto binnenlands produkt, het elektriciteitsverbruik per maand met de temperatuur: allemaal verklarende die toch niet op grond van economische analyse als eerste of enige „oorzaken” naar voren komen.

3. „The Comedy of Errors”: de schatting van het Box-Jenkins-model

De lezer vraagt zich wellicht af, hoe men tot een oordeel kan komen over de kwaliteit van de schattingen volgens BJ, vooral indien het gedrag van de cijferreeks in overeenstemming is met de uitkomsten van zijn analyse. Indien men echter zijn model baseert op een bepaalde steekproef van waarnemingen, zoals BJ doen, en vervolgens die „theorie” verifieert aan de hand van *datzelfde* materiaal en daar zijn schattingen op baseert, kan men alleen conclusies trekken die voor die ene steekproef gelden en die geen algemenere betekenis hebben.

Over de aanvaardbaarheid van de gevonden BJ-coëfficiënten kan men niet veel zeggen, indien de beschouwde cijferreeks uit „echte” statistische waarnemingen bestaat: men kent dan immers niet met zekerheid de eigenschappen van de populatie waaruit deze steekproef is getrokken. Een faire en juiste beoordeling van de resultaten van de BJ-methode kan alleen geschieden, indien de te onderzoeken cijfers afkomstig zijn van een simulatieprocédé, waarbij een „waar” model wordt gepostuleerd, bijv. $Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 Y_{t-2} + e_t$. Wij hebben onze ingezonden reeks aldus gegenereerd: de α 's waren tevoren gekozen, alsmede twee „beginwaarden” van de Y -reeks; de e_t waren aselechte trekkingen uit een standaardnormale verdeling. Uit het BJ-analyseproces zouden — de ingezonden reeks telde 35 „waarnemingen” — de gebruikte α 's bij benadering moeten worden teruggevonden. Op grond hiervan zou een verantwoorde conclusie over de BJ-schattingen kunnen worden verkregen.

Over de wijze waarop BJ tot hun schattingen komen, moeten wij kort zijn: a. omdat de methode zeer ingewikkeld is; b. omdat deze uit het boek (zie voetnoot 4) niet duidelijk wordt 7); c. omdat Jenkins op het seminar te Brussel niet bereid was op dit punt toelichting te geven. Ruwweg komt de methode neer op het kiezen van bepaalde uitgangswaarden voor de α 's, het berekenen van de bijbehorende som der kwadraten der residuen, het via 5 tot 10 iteraties variëren van deze α 's, zodanig dat ten slotte (volgens BJ) een minimum van de kwadratensom wordt bereikt. BJ betitelen dit als een „non-linear least squares procedure”. Volgens Jenkins mag men op tijdreeksen in geen geval regressie-analyse toepassen, omdat de opeenvolgende waarnemingen niet onafhankelijk van elkaar zijn (!).

6) H. Rijken van Olst en P. E. Venekamp, *Economische statistiek*, Assen, 1975, blz. 176 en 188 e.v.

7) Zie O. D. Anderson, *Time series analysis and forecasting, the Box-Jenkins approach*, Londen, 1976. Op blz. 68 merkt Anderson over de schattingsprocedure op: „Box and Jenkins give a rather vague description of such a program, but satisfactory packages are now becoming available”.

Voor zover de ware α 's en hiermede de ware dynamische structuur van de ingezonden reeksen bekend waren, waren de resultaten van de BJ-identificatie-schatting pover. Er werden eerste verschillen en log-transformaties aangebracht waar deze niet nodig waren; in een geval waar de juiste structuur $y_t = \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + e_t$ op onze aanwijzing in de computer was ingevoerd, bleken de BJ-schattingen van onze coëfficiënten 30 tot 40% fout te zijn: voor β_1 vond men 0,86 in plaats van 0,60; voor β_2 gaf BJ — 0,21 in plaats van — 0,30. Voor een reeks waar een periodiciteit van 6 jaar was ingebouwd vond men volgens BJ een periode van . . . 16 jaar.

Helaas was collega Jenkins niet bereid over deze afwijkingen en hun oorzaken te discussiëren: hij wilde alleen spreken over „echte” statistische reeksen, waar geen controle achteraf mogelijk is.

Mijn conclusie luidt: de identificatie van het model volgens BJ leidt tot fouten, doordat daarbij vrijwel alleen wordt gelet op autocorrelaties en partiële autocorrelaties en doordat de economische theorie daarbij — in ieder geval in eerste instantie — wordt uitgeschakeld. Pas toen de inzenders van de cijferreeksen zelf uitspraken gingen doen over de door hen geprefereerde modellen, was Jenkins bereid hen soms te volgen: daarbij verloochende hij echter tegelijkertijd de BJ-methode!

De oorzaak van de fouten in de schattingen konden wij niet achterhalen vanwege de betrachte geheimzinnigheid over de berekeningsprocedure.

Vertonen de schattingsmethoden van de econometrie nu geringere fouten? Voor zover wij bij een (te) klein aantal reeksen konden nagaan, zijn bij een geschikte keuze van een schattingsmethode uit het arsenaal van de econometrie (Jenkins meent dat econometristen de vergelijkingen van een model één voor één schatten via de „gewone kleinste kwadraten”-methode en zich dan dikwijls laten misleiden, doordat de reeksen sterke trends bezitten) de „fouten” veel geringer dan bij BJ (meestal minder dan de helft). Maar zelfs al is de mate van aanpassing kleiner, dan verdient nóg een realistisch en wetenschappelijk verantwoord model de voorkeur boven een model met maximale aanpassing, dat overigens geen betekenis bezit.

Ten slotte nog twee opmerkingen. 1. Zoals men weet, verkrijgt men bij „verklaring” van Y uit X verschillende uitkomsten, al naar gelang men X al of niet stochastisch (bijv. behept met meetfouten) veronderstelt. Jenkins bestrijdt dit: hij kan het bewijs voor zijn stelling in 5 regels geven. Hij had hier echter geen tijd voor. 2. BJ hebben ten minste 35 waarnemingen in de reeks nodig om tot een identificatie en schatting van het model te komen. Gaat het om jaarcijfers — de meeste econometrische modellen zijn jaarmodellen — dan moet dus constantheid van de coëfficiënten gedurende 35 jaren worden voorondersteld. Deze vooronderstelling is niet erg realistisch, zoals onderzoek heeft aangetoond 8). Praktisch beperkt deze regel de toepasbaarheid van de BJ-methode dus tot kwartaalmodellen (waar de seizoenfluctuaties inderdaad zeer goed worden geregistreerd; van kwartaalmodellen met voor seizoen gecorrigeerde cijfers moet Jenkins niets hebben).

4. „A Midsummer Night's Dream”: de voorspellingen volgens Box-Jenkins

Een „goed” model kan slecht voorspellen; een „slecht” model voorspelt goed, indien de reeks in het verleden een zeer regelmatig verloop had. Extreme gevallen zijn een lineaire trend of een jaarlijks precies terugkerend patroon ten gevolge van seizoeninvloeden. Voor een goede voorspelling dient verder aan de bepalende factoren niets te zijn veranderd. Zo is de BJ-voorspelling zeer goed bij reeksen zoals kwartaalcijfers van de temperatuur, van de melkproductie en de whiskyverkoop. Nadat de desbetreffende voorspellingen aan de hand van een dik pak computeruitvoer met een reeks

indrukwekkende formules waren toegelicht, kon worden geconstateerd dat dezelfde voorspelling met grotere zekerheid was te bereiken d.m.v. een bepaalde extrapolatie van de tijdgrafiek van de reeks, met behulp van een stompe potlood.

Verloopt de reeks minder regelmatig, dan worden de voorspellingen in snel tempo onzekerder, ondanks de extra transformaties die dan veelal worden toegepast. Dikwijls constateert men dan dat, indien de gegeven reeks fluctueert tussen zeg 180 en 210, de voorspelling voor de volgende periode volgens BJ met 95% kans ligt tussen . . . 180 en 210. In vele gevallen was het teken (+ of —) van de verandering onzeker.

Bij de BJ-voorspellingen van reeks Y op basis van reeks X zijn de uitkomsten als regel niet beter, vermoedelijk ten gevolge van het gekunstelde en onwetenschappelijke model dat voor de relatie tussen X en Y wordt gehanteerd.

In par. 1 noemden wij de berekeningen van Van Winkel (zie voetnoot 3), die in een aantal gevallen met BJ betere voorspellingen van economische tijdreeksen verkreeg dan het CPB. De oorzaak hiervan ligt m.i. juist in het regelmatig karakter van de desbetreffende reeksen: na het optreden van de oliecrisis voorspelde BJ onmiddellijk slechter dan het CPB. Interessant is wellicht, dat collega Jenkins afstand neemt van alle resultaten, die in Nederland met zijn methode zijn bereikt.

Een andere voorspelling van J luidde, dat economische cycli die hij meende te constateren, zich in de toekomst zouden handhaven. Zo vond hij een 10-jars cyclus in een reeks, die voornamelijk werd veroorzaakt door twee grote verstoringen met een tussenruimte van 10 jaar. Tien jaar later verwacht hij dan weer zo'n schok, „tenzij de omstandigheden in de toekomst veranderd zullen zijn”.

5. „Much Ado about Nothing”: de betekenis van de Box-Jenkins-modellen in de economie

Heeft de BJ-methode voor het economische onderzoek dan niets nieuws te bieden? Als positief punt noemen wij, dat de methode de econometristen kan doen beseffen, welke gevaren er zijn verbonden aan het onmiddellijk in de computer stoppen van de gegevens, zonder een behoorlijke analyse vooraf, vergezeld van bestudering van grafieken en zonder een specificatie van de theorie, die men wenst te toetsen. Een ander aspect is, dat opnieuw wordt geconstateerd dat voor de analyse van de dynamiek van een systeem (m.n. de periode en de demping van de fluctuaties) het niet strikt noodzakelijk is dat het gehele model van structuurvergelijkingen bekend is. Deze dynamiek kan immers worden bestudeerd aan de hand van de z.g. finale vergelijkingen, die uit de structuurvergelijkingen kunnen worden afgeleid. Hierbij wordt iedere endogene variabele „opgelost” naar de eigen vertraagde waarden en de exogene factoren en de verstoringen van het systeem, bijv.:

$$y_t = \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \dots + \nu_1 x_{1t} + \nu_2 x_{1,t-1} + \dots + \delta_1 x_{2t} + \delta_2 x_{2,t-1} + \dots + \text{verstoringen}$$

Voor alle modellen, waarin dezelfde y's (endogenen) en x-en (exogenen) optreden, geldt in principe dezelfde finale vergelijking (uiteraard met verschillende coëfficiënten).

Men ziet dat de vorm van deze finale vergelijking niet ver afwijkt van die, waarmee BJ opereren. Het verschil is, dat eerstgenoemde is afgeleid uit een stelsel (model), waar de relaties elk een theorie of hypothese vertegenwoordigen en waar de keuze van de gerelateerde variabelen verantwoord moet zijn. De schatting van de coëfficiënten van de finale vergelijkingen vereist een speciale regressietechniek. Ten slotte

8) Zie M. A. Kooyman, *Dummy variables in econometrics*, Tilburg, 1976.

wordt de finale vergelijking niet gebruikt voor voorspel-doeleinden van de desbetreffende grootheid: daarvoor zijn de herleide-vormvergelijkingen of de finale-vormvergelijkingen 9) beter geschikt.

Dit alles vormt geen nieuws. Vele van de BJ-technieken zijn reeds tientallen jaren in de econometrische literatuur bekend, zij het onder andere namen en met bepaalde variaties. Met transformaties en eerste verschillen wordt bij econometrisch onderzoek geregeld gewerkt; wat echter te zeggen van een advies van BJ om de variabele y_t , die reeds een gecompliceerde functie van waarnemingen is, te transformeren tot $\sqrt{y_t}$? Er zijn oplossingen te bedenken die economisch gezien zinvoller zijn.

BJ hechten veel waarde aan hun vondst van verstoringen van het type $e_t - \alpha e_{t-1} - \dots$, waarbij de e 's de in par. 1 genoemde eigenschappen bezitten. Echter kan men

$$y_t - \beta_1 y_{t-1} - \beta_2 y_{t-2} = e_t - \alpha e_{t-1}$$

ook schrijven:

$$y_t = (-\alpha + \beta_1)y_{t-1} + (-\alpha^2 + \alpha\beta_1 + \beta_2)y_{t-2} + \alpha(-\alpha^2 + \alpha\beta_1 + \beta_2) \times y_{t-3} + \alpha^2(-\alpha^2 + \alpha\beta_1 + \beta_2)y_{t-4} + \dots + e_t \text{ (dus met één } e).$$

In feite betekent het werken door BJ met een verstoring $e_t - \alpha e_{t-1} - \dots$, dat de verstoring e_t zelf betrekking zou hebben op laatstgenoemd type vergelijking. Deze is echter geen gedragsvergelijking bij BJ, maar een afgeleide vergelijking. En een afgeleide vergelijking moet nu juist een combinatie van e 's en vertraagde e 's bevatten, althans in de econometrie. De rol van deze twee typen vergelijkingen wordt door BJ dus omgekeerd. BJ komen tot hun werkwijze, omdat zij aannemen dat een vergelijking zoals de hierboven uitgeschrevene niet kan worden geschat (multicollineariteit en gering aantal graden van vrijheid). Maar vooral: welke theorie zit er nu toch achter de veronderstelling dat de verstoring van het type $e_t - \alpha e_{t-1} - \dots$ zou zijn? Dat de invloed van e_{t-1} op y_t via twee kanalen moet lopen: via e_t en via y_{t-1} ? Welke zin hebben deze veronderstellingen dan? Collega Jenkins gaf helaas op onze vragen geen antwoord. We moeten daarom concluderen dat deze techniek geen economische motivering heeft.

6. „The Taming of the Shrew”: een mogelijk beter gebruik van enkele ideeën van Box-Jenkins

Een intensieve bestudering van het statistische materiaal en zijn eigenschappen kan ons soms mede leiden tot het opstellen van hypothesen over het economische gedrag van de subjecten en over de werking van een economisch systeem. Deze hypothesen kan men dan toetsen aan *ander* materiaal, om te vermijden dat opgetreden toevalligheden voor systematische invloeden worden versleten. Helaas stapt de econometrische praktijk meer en meer af van het minutieuze onderzoek van tijdgrafieken, stapeldiagrammen van regressies 10), grafieken van residuen en van regressies bij diverse typen vertraging, spreidingsdiagrammen met relaties tussen variabelen onderling, en tussen gemiddelden (bijv. per jaar) en spreidingen van eenzelfde variabele 11), van analyses in de geest van de bunchmapmethode van Frisch 12), zoals dit in de dertiger jaren algemeen werd beoefend. Dit alles was toen nodig, omdat men nog niet over computers beschikte; de komst van deze heeft echter veel waardevolle (en computertijd besparende!) technieken op de achtergrond gedrongen. Box-Jenkins hebben een aantal van deze technieken weer in het middelpunt van de belangstelling geplaatst.

Wij hopen dat het succes dat de BJ-methode soms heeft, vele econometrische onderzoekers ertoe moge brengen tot de oude methode van uitvoerige grafische analyse terug te keren, „vóór men de boel verder in de computer stopt”.

7. „The Merchant of Venice”: het aan de man brengen van wetenschappelijke methoden

Wij menen dat discussies over methoden in de wetenschap open en vrij moeten zijn. Over de procedures en rekenwijzen mag geen geheimzinnigheid worden betracht, gevraagde toelichtingen moeten worden verstrekt, op geopperde bezwaren moet worden ingegaan, discussie moet niet worden geschuwd, men moet ook zijn critici in de gelegenheid stellen om hun standpunt uiteen te zetten. Het zou jammer zijn, indien men wegens het niet in acht nemen van deze conventies in de wetenschappelijke wereld niet meer wordt aangevaard, vooral indien men bruikbare elementen kan aan dragen voor een verdere ontwikkeling van analysemethoden en voor het voeren van een slagvaardiger beleid door overheid en bedrijf.

Welke methode een overheidsambtenaar of een markt-onderzoeker ook toepast, hij zal zeker geen werkwijze kritiekloos aanvaarden, die hem geen duidelijk inzicht geeft in hetgeen deze inhoudt en in de wijze waarop deze tot resultaten en aanbevelingen komt.

8. „All's Well That Ends Well”: een mogelijke toekomst van de Box-Jenkins-methode

Wij menen te hebben aangetoond, dat de BJ-methode, die eigenlijk is ontworpen ten dienste van de z.g. „process control” in de techniek, bij toepassing op economische vraagstukken — vooral door amateurs op economisch gebied — tot grote fouten kan leiden. Het analyse-apparaat van de econometrie kan dezelfde problemen als regel beter aan; de methode van BJ zou belangrijk kunnen worden verbeterd door aan die econometrische technieken aandacht te gaan besteden.

Voor het overige verwachten wij dat het in de economie met de BJ-methode evenzo zal gaan als in andere wetenschappen met analoge, door de computer geïnspireerde, revoluties. Ter illustratie van hetgeen wij bedoelen citeren wij tot slot een tirade van Braidwood 13) over de z.g. computer-archeologie — een geheel ander terrein dan de economie, waar echter de situatie als twee druppels water lijkt op die ten aanzien van de BJ-methode:

„As I understand it, *pure* „new” archeology views itself as an expression of a scientific revolution in the gathering and interpretation of evidence for the (essentially preliterary?) human past. In fact, I wish a historian of religion would consider the rise of the „new” movement. It seems to have much of the eager, very earnest, humorless fervor of a new religious movement. There are minor prophets, there is at least one messiah, there is a band of disciples, and we can see a *deus ex machina* in the form of the IBM computer. The Pharisees and high priests of the old religion have been identified and sharply rebuked. There have been Pauline conversions and there is certainly a holy writ. But is there already a whiff of sectarianism, schism, and even revisionism?”.

H. Rijken van Olst

9) Zie H. Theil, *Principles of econometrics*, Amsterdam, 1971, blz. 463 e.v.

10) Zie bijv. de in voetnoot 6 genoemde publikatie, blz. 172.

11) Zie bijv. de in voetnoot 6 genoemde publikatie, blz. 160.

12) Zie R. Frisch, *Statistical confluence analysis by means of complete regression systems*, Oslo, 1934 en J. Tinbergen, *Statistical testing of business-cycle theories*, Genève, 1939.

13) R. J. Braidwood, *Archeology: view from Southwestern Asia*. Uit: Ch. L. Redman (ed.), *Research and theory in current archeology*, New York, 1973.

Loonindexering in Nederland

Een historische verkenning

DRS. J. A. HAVERHALS

Vrij unaniem geldt de opvatting dat in Nederland loonindexering een betrekkelijk recent fenomeen is. Onderstaand artikel bevat het resultaat van een korte historische verkenning, waarin aan de hand van een benadering van de prijsverwachtingen is nagegaan of deze van invloed zijn geweest bij de afsluiting van de cao's in de periode van omstreeks 1920 tot en met 1940.

Bij het lezen van de verschillende beschouwingen die zijn verschenen rondom het recente conflict over de volledige automatische prijscompensatie valt het op dat er vrijwel unaniem van uit wordt gegaan dat desbetreffende cao-bepalingen — voor Nederland althans — een verschijnsel van betrekkelijk recente datum vormen. „De eerste keer dat de idee van een zekere aanpassing van de lonen aan de prijzen aan de orde kwam”, was het congres van de ANMB in mei 1962 1). Op dit congres nam de Algemene Nederlandse Bedrijfsbond voor de Metaalnijverheid en de Electrotechnische Industrie (de voorloper van de Industriebond NVV) een uit 25 punten bestaand actieprogramma aan. Eén daarvan was een verkorting van de wekelijkse arbeidsduur van 45 tot 42,5 uur, te realiseren in een cao met een lange looptijd, waarbij werd gedacht aan een periode van drie jaar. Ten einde evenwel te bewerkstelligen dat de overeen te komen nominale loonsverhogingen ook reële betekenis zouden hebben zou een loonindexeringsclausule moeten worden opgenomen 2).

Begin 1965 werden de eerste meerjarige cao's afgesloten waarin een, zij het beperkte, loonindexering was opgenomen en wel bij Philips. Het CSWV (Centraal Sociaal Werkgeversverband) beschouwde dit als een novum voor Nederland: „... hiermede werd een nieuw element in de Nederlandse loonstructuur geïntroduceerd” 3). Weer een andere bekende auteur plaatst „de wieg van de prijscompensatie” in 1969 4).

Is loonindexering in Nederland in deze opvatting dus een vrij recent fenomeen, andere landen daarentegen kennen reeds lang vormen van loonindexering. Zo werd in 1938 in Frankrijk een wettelijke regeling getroffen, waarbij tussentijdse herziening van collectieve arbeidsovereenkomsten mogelijk werd gemaakt, indien de officiële index van de kosten van levensonderhoud 5% of meer was gestegen. Een ander voorbeeld van wat oudere datum, is België waar in 1920 de mijnwerkerslonen werden gekoppeld aan de kosten van levensonderhoud. Koppeling van de lonen aan de prijsontwikkeling van bepaalde stapelprodukten resp. van door de industrie voortgebrachte goederen kwam in het 19de-eeuwse Engeland veelvuldig voor 5). Een van de oudst bekende voorbeelden van indexering in dat land dateert van

1707 toen James Fleetwood een schatting maakte van de prijsontwikkeling over een 600-jarige periode ten einde voor de hoogleraren van Cambridge de toelaatbare grenzen te berekenen voor hun neveninkomsten 6).

Deze voorbeelden zouden nog met vele andere kunnen worden aangevuld: De vraag die dan rijst is welke de oorzaken waren dat het pas in 1965 was dat in Nederland loonindexeringsclausules werden geïntroduceerd. Waren de omstandigheden in ons land zo verschillend? Of is de algemeen gangbare opvatting over de Nederlandse situatie wellicht niet juist? In het nu volgende is met als vertrekpunt enkele globale hypothesen een poging tot een historische verkenning ondernomen, een poging die overigens geen enkele pretentie van volledigheid heeft en daarom slechts als voorlopig moet worden aangemerkt.

Omschrijving

Een loonindexeringsclausule kan worden omschreven als de bepaling in een arbeidsovereenkomst inhoudende dat het loon gedurende de looptijd van de betreffende overeenkomst zal worden aangepast aan de hand van de prijsontwikkeling van een nader omschreven aantal goederen en diensten. Duidelijk is dat ten aanzien van de omvang van deze aanpassing, de vorm evenals de frequentie talrijke modaliteiten denkbaar zijn. Hetzelfde geldt ten aanzien van de prijzen welke als meetlat worden gehanteerd.

Voor de introductie van het instituut van de collectieve arbeidsovereenkomst werden afspraken omtrent de arbeidsvoorwaarden waaronder de loonhoogte, meestal vastgesteld in overeenkomsten tussen individuele werkgever en werknemer. Dit gebeurde veelal niet schriftelijk zodat de mogelijkheden voor historisch onderzoek uit dien hoofde gelimiteerd zijn. Voorlopers van de collectieve arbeidsovereenkomst treft men reeds in de Middeleeuwen bij de gilden aan.

Beperken wij ons hier tot loonindexeringsclausules voor zover die voorkomen in collectieve arbeidsovereenkomsten, dan moet de historische verkenning aanvangen in 1894 toen in Nederland de eerste collectieve arbeidsovereenkomst tot stand kwam en wel voor de bouwnijverheid. Overigens is de betekenis van het instituut van de cao voor 1940 gescheiden. Uitgedrukt in een percentage van het totale arbeids-

1) F. van Zweeden in *NRC Handelsblad* van 18 januari 1977.

2) Actieprogramma ANMB.

3) Jaarverslag Centraal Sociaal Werkgeversverband 1964, blz. 43.

4) Aldus Dr. J. G. Post in *Economisch Dagblad* van 25 februari 1977.

5) Zie voor een internationaal overzicht Anne Romanis Braun, *Indexation of wages and salaries in developed economies*, *International Monetary Fund Staff Papers*, maart 1976.

6) Vermeld door Milton Friedman in „Monetary correction”, opgenomen in *Essays on inflation and indexation*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington, 1974.

volume in bedrijven schommelt het aantal onder cao-bepalingen vallende werknemers tussen 1922 en 1940 rondom 10 7).

Hypothese

In een cao wordt de hoogte van het loon nominaal gefixeerd gedurende de looptijd van het contract. Treden in die zelfde periode prijsstijgingen op dan daalt daardoor het bruto reële loon en — zonder mutaties in de secundaire sfeer — ook het reëel beschikbare loon. Het ligt dan ook voor de hand om te veronderstellen dat in perioden waarin prijsstijgingen worden verwacht, van werknemerszijde pogingen in het werk zullen worden gesteld om zich op een of andere wijze te verzekeren tegen de daaruit resulterende daling van het bruto reële loon. Een van de mogelijkheden daartoe is het streven naar opnemings van een loonindexeringsclausule, naast bijv. een inkorting van de looptijd van de betreffende cao.

Van belang is derhalve welke de prijsverwachtingen waren, zowel bij werkgevers als werknemers, ten tijde van het afsluiten van de cao. Directe informatie daaromtrent is echter niet of nauwelijks voorhanden, zodat langs indirecte weg moet worden getracht de prijsverwachtingen te benaderen.

Om de op een bepaald tijdstip levende prijservaringen te benaderen, is het een veel voorkomende methode, uit te gaan van de aanwezige prijservaringen in het verleden. Een veelvuldig gehanteerde hypothese is om aan prijservaringen uit een recent verleden een relatief hoger gewicht toe te kennen (distributed lags).

Het is daarbij overigens de vraag in hoeverre (subjectieve) prijservaringen wel adequaat worden weergegeven door enige reeks van prijsindexcijfers, vooral wanneer deze laatste slechts partieel van aard zijn. Ter toelichting het volgende. De subjectieve ervaringen hebben allereerst betrekking op de prijsontwikkelingen die binnen het waarnemingsveld van de betrokkene liggen. Naarmate de frequentie van de aanschaf van bepaalde goederen en diensten groter is, nemen voor het individu de objectieve vergelijkingsmogelijkheden toe. Prijsontwikkelingen in de dagelijkse levensbehoeften zullen voor hem een grotere rol kunnen spelen dan die van bijv. een duurzaam consumptiegoed met een lage aanschaf-frequentie. Een additionele belemmering voor een prijsvergelijking wordt gevormd door eventuele prijsstijgingen.

Een en ander impliceert dat elke poging om via de ontwikkeling van een algemeen prijsindexcijfer een beeld te vormen omtrent de op enig tijdstip aanwezige prijsverwachtingen, niet anders dan als gebrekkig kan worden bestempeld. Zeker geldt dit in perioden van politieke en economische onzekerheid 8). Een alternatieve benadering lijkt voorshands evenwel niet voorhanden.

Prijsindexcijfers

Vertrouwd als we heden ten dage zijn met de maandelijkse publikatie van de CBS-prijsindexcijfers in al dan niet „geschoonde” vorm, is het goed ons te realiseren dat het pas in 1937 kwam tot opstelling van een landelijk indexcijfer. Daarvoor waren het enkele gemeentelijke bureaus voor de statistiek die op basis van lokale steekproeven prijsindexcijfers „van de kosten van levensonderhoud”, zoals de benaming voor de tweede wereldoorlog luidde, opstelden.

De eerste prijsindexcijfers werden gedurende de eerste wereldoorlog samengesteld. Het was in 1917 dat het gemeentelijk bureau voor de statistiek van Amsterdam begon met het publiceren van een index „stijging en daling van de lokale kosten van levensonderhoud van arbeidersgezinnen”. Het aan deze index ten grondslag liggende pakket was ontleend aan een door de Sociaal Democratische Studieclub gedurende 1910 en 1911 uitgevoerd onderzoek onder 70 Nederlandse

arbeidersgezinnen 9). Algemeen wordt aangenomen dat dit onderzoek het eerste is dat qua opzet en resultaten met moderne onderzoekingen kan worden vergeleken 10).

Eerdere onderzoekingen waren in velerlei opzicht beperkter van opzet. Dit geldt o.a. het aantal van de geëquipteerde gezinnen maar ook de periode waarover het onderzoek zich uitstreckte 11). Dat op basis van deze eerdere onderzoekingen geen indexreeksen werden samengesteld, hangt wellicht samen met de omstandigheid dat het hier particuliere initiatieven betrof. Regelmatig weerkerende waarnemingen blijken voor particulieren vaak moeilijk uitvoerbare activiteiten te zijn.

Het Bureau van de Statistiek van de gemeente 's-Gravenhage begon in 1920 met het samenstellen en publiceren van een index (indexcijfers kosten van levensonderhoud arbeidersgezinnen).

De beperktheid van de waarnemingen, zowel in geografisch opzicht als naar sociale klasse, brengt met zich mee, dat te zamen met frequente wijzigingen in de opzet, het moeilijk zo niet onmogelijk is een doorlopende in statistisch opzicht geheel bevredigende landelijke reeks samen te stellen. Daar het in dit artikel slechts te doen is om een globaal inzicht in de prijsontwikkeling en de daarin optredende vertragingen en versnellingen, lijkt het verantwoord te volstaan met de Amsterdamse gegevens tot en met 1920 en voor de latere jaren tot aan de tweede wereldoorlog met de Haagse gegevens. Een en ander is afgezet in figuur 1.

Op grond van de hiervoor ontwikkelde werkhypothese ligt het dan ook voor de hand om onze speurtocht te richten op een drietal perioden, t.w. 1917-1920, de perioden rondom 1937 en 1939.

Reacties

In perioden waarin (naar mag worden aangenomen) prijsstijgingen worden verwacht, is in beginsel een tweetal reacties van werknemerszijde denkbaar, een en ander uiteraard afhankelijk van de kracht van hun onderhandelingspositie. De eerste daarvan is het in de cao laten opnemen van de bepaling waarbij de mogelijkheid wordt geopend tot een tussentijdse herziening van het loon, wanneer de prijsontwikkeling daartoe aanleiding geeft. Een tweede mogelijkheid is het beperken van de looptijd van de cao.

De CBS-statistieken bevatten gegevens zowel over de looptijd als over de tussentijdse mogelijkheden van loonherziening of openbreekclausules. Om met het laatste te beginnen, is in figuur 2 het aandeel van de onder cao-bepalingen vallende werknemers voor wie een dergelijke tussentijdse loonherzieningsbepaling van toepassing was, als percentage van het totaal onder cao-bepalingen vallende werknemers, in beeld gebracht. Opvallend is daarbij de mate van paralleliteit met figuur 1, die een benadering inhield van de prijsverwachtingen.

De cao-statistiek van het CBS bevat eveneens gegevens omtrent de looptijd van de contracten. Deze laten tussen 1920 en 1922 een scherpe stijging zien van het aantal korte cao's d.w.z. van 1 jaar of korter. Was in 1920 ca. 54% van de

7) Alle gegevens omtrent cao's zijn, tenzij anders vermeld, ontleend aan publikaties van het CBS *Overzicht van den Omvang en den Voornaamsten Inhoud der Collectieve Arbeidsovereenkomsten*. Deze CBS-statistiek dateert van 1911, toen op 1 januari van dat jaar — op basis van een overigens nog beperkt onderzoek — 87 cao's van kracht waren, betrekking hebbend op 23.000 werknemers.

8) Ter vermindering van de term crisis, na de vermanende woorden van P. W. Klein in *ESB* van 9 februari 1977.

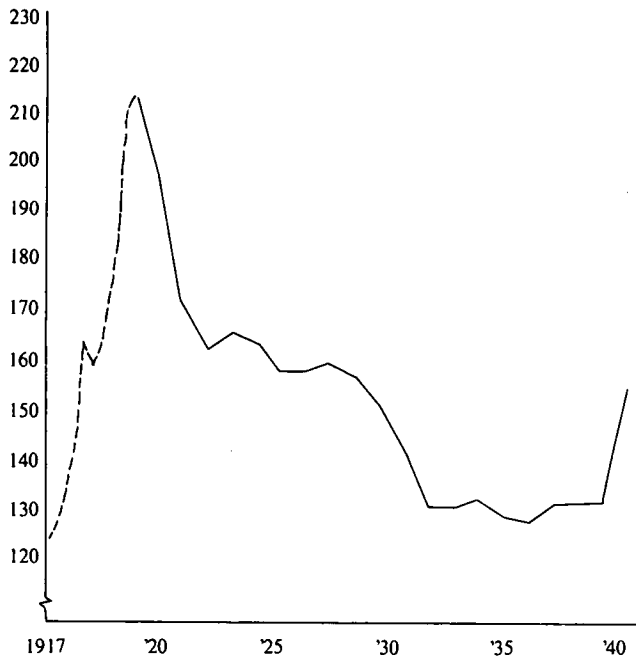
9) Rapport no. 69 van de Sociaal Democratische Studieclub Amsterdam, 1912.

10) Nationaal Budgetonderzoek 1951, serie A, no. 1, methodologische inleiding, 1953.

11) De Sociaal Democratische Studieclub onderzocht in de periode 1 juni 1910 tot 31 mei 1911 van 70 Nederlandse arbeidersgezinnen het totale uitgavenpakket.

Figuur 1. Prijsontwikkeling 1917-1940

----- = prijsindexcijfer van het levensonderhoud Amsterdam (43 arbeidersgezinnen); 1910/1911 = 100.
 ————— = prijsindexcijfer van het levensonderhoud te 's-Gravenhage; 1913/1914 = 100.

cao's kortlopend, in 1922 was dit percentage aangegroeid tot ca. 88 om tot en met 1927 vrijwel onveranderd te blijven. In 1928 treedt een scherpe daling op. In dat jaar steeg het aantal cao's met ca. 23%. De toeneming van het totale aantal cao's is echter onvoldoende om het dalende aandeel van de kortlopende cao's te verklaren, zodat moet worden aangenomen dat ook in reeds bestaande cao's overgegaan werd tot een langere looptijd dan 1 jaar. Opvallend daarbij is dat dit valt in een periode van dalende prijzen.

Zowel het aantal openbreekclausules als de ontwikkeling van de looptijd van de cao's kunnen worden beschouwd als een bevestiging van onze werkhypothese, of in de door Popper ontwikkelde terminologie, kunnen deze hypothese niet falsifiëren.

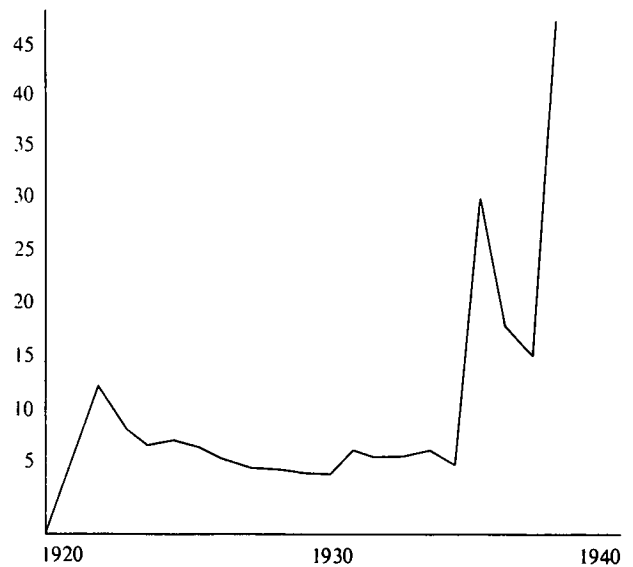
Loonindexering

Tot nog toe is geen aandacht geschonken aan de concrete inhoud van de openbreekclausules. Ook hier is in beginsel een tweetal soorten modaliteiten mogelijk. Overeengekomen kan zijn dat de ontwikkeling van de prijzen onder zekere clausulering aanleiding kan geven tot heropening van het overleg tussen partijen dan wel grond kan zijn voor arbitrage. Een andere vorm, waartoe wij ons verder zullen beperken is die waarbij de lonen op grond van de ontwikkeling van het betreffende prijsindexcijfer — al dan niet met inachtneming van bepaalde drempels — automatisch zullen worden aangepast.

Hoewel de CBS-statistiek wel de aantallen cao's, evenals het aantal daaronder vallende werknemers, vermeldt waarvoor openbreekclausules gelden, wordt niet aangegeven voor welke bedrijfstakken of ondernemingen deze van toepassing zijn. Evenmin verschaft de CBS-statistiek informatie over de concrete modaliteiten van de openbreekclausules. Voor een verder onderzoek is het dus noodzakelijk de tekst van (de) cao's zelf na te lopen.

In afwachting daarvan is wel enige incidentele informatie beschikbaar. Zo maakt Bölger melding van de op 1 september

Figuur 2. Aandeel cao-werknemers met tussentijdse loonherziening (als percentage totaal aantal cao-werknemers)

Bron: CBS, *Overzicht van den Omvang en den voornaamsten Inhoud der Collectieve Arbeidsovereenkomsten*.

1919 afgesloten cao voor de schoenindustrie. In deze eenjarige cao was de bepaling opgenomen dat elk half jaar zou worden nagegaan of de lonen in verband met de ontwikkeling van de indexcijfers van de groothandels- en kleinhandelsprijzen dienden te worden gewijzigd. De wijziging — aldus Bölger — zou automatisch zijn voor elke 10 punten dat de gemiddelde indexcijfers veranderden; de lonen zouden dan met 5% worden gewijzigd (12). Verder vermeldt Bölger de cao voor de sigarenindustrie die op 16 maart 1920 werd afgesloten. Daarbij was bepaald dat het loon zou veranderen met de stijging van de kosten van levensonderhoud te Amsterdam. De stijging van het loon zou evenredig plaatsvinden met die van het indexcijfer, waarbij stijgingen van minder dan 5 punten zouden worden verwaarloosd. Een en ander zou elke drie maanden worden bepaald. Dalingen van het indexcijfer tot beneden 193 — het aangenomen basiscijfer — zouden niet in de lonen tot uitdrukking komen (13).

Al spoedig ontstond over de toepassing van deze cao een conflict. De werkgevers stelden zich op het standpunt dat het in maart 1920 ten tijde van het afsluiten van de cao vigerende indexcijfer dat hoger lag dan het in de cao genoemde indexcijfer van 193 als vertrekpunt zou dienen te worden gehanteerd. Arbitrage stelde de werknemers in het gelijk. Bepaald werd dat gefaseerd bijlagen zouden worden toegekend. De rentabiliteitspositie van de meeste ondernemingen was echter van dien aard, dat de meeste ondernemingen van mening waren dat het toekennen van deze bijslag op grote bezwaren stuitte. Van die kant werd dan ook aan de werknemersorganisaties, betrokken bij het afsluiten van de cao, voorgesteld het recht op deze bijslag te laten varen, hetgeen niet aanvaardbaar bleek. De R.K. Vereniging van Sigarenfabrikanten besloot daarop op 25 januari 1921 tot ontbinding over te gaan. Aan de werknemers werd ontslag aangezegd, maar zij konden weer in dienst treden tegen nieuwe door de werkgeversorganisatie vastgestelde arbeids-

12) B. Bölger, *Organisatorische verhoudingen tussen werkgevers en werknemers*, Haarlem, 1929, blz. 214 e.v.

NB. Bij deze cao zijn volgens Bölger 6.624 werknemers betrokken. De CBS-statistiek vermeldt dat er in totaal 10 cao's op 1 januari 1920 waren geldend voor 562 werknemers voor wie een openbreekclausule gold. Deze informatie spoor niet. Wellicht had Bölger de op 1 april 1922 afgesloten cao op het oog.

13) Idem, blz. 248 e.v.

voorwaarden (voorgesteld werd een koppeling van de lonen aan de opbrengstprijzen).

Ook andere niet-R.K.-werkgeversorganisaties die zich tegen verbreking van de cao door ontbinding van de vereniging hadden verklaard, waren van mening dat de index-toeslagenbepaling diende te worden geschrapt, hetgeen na enig tegenstribbelen door de werknemersorganisaties werd aanvaard.

Hoewel we in dit artikel ons hebben beperkt tot loon-indexeringsmaatregelen voorkomende in cao's verdient het de aandacht dat B en W van Amsterdam in de nieuwe loonregeling voor werklieden van januari 1920 er van „afzagen een automatisch verband te leggen tusschen de vastgestelde lonen en de indexcijfers van de kosten van levensonderhoud” 14). Hieraan mag de conclusie worden verbonden dat het systeem van automatische prijscompensatie reeds (zeker) in 1919 van toepassing was voor personeel in dienst van de gemeente Amsterdam.

Opgemerkt werd reeds dat de loonindexeringsclausules in de sigarenindustrie in 1922 uit de betreffende cao's werden geschrapt. Hoe de gang van zaken in de schoenenindustrie is geweest, kon bij deze eerste verkenning nog niet worden vastgesteld. Ook daar is het a priori niet uitgesloten dat de loonindexeringsclausules hetzelfde lot ondergingen. Hiervoor is te meer reden, omdat in 1922 vrij algemeen de lonen in neerwaartse richting werden herzien.

1937 en volgende jaren

Opvallend is de stijging van het aantal openbreekclausules in 1937. Weer was het de sigarenindustrie die in de CBS-statistiek wordt vermeld als een cao waarin een loonindexeringsclausule is opgenomen. Voor 1938 worden verder de boekdrukkers, chemigrafische inrichtingen en de koopvaardij vermeld, waarvoor openbreekclausules golden met een of andere vorm van indexering. Voor de helft van de ca. 350.000 werknemers die op 1 juni 1940 onder cao-bepalingen vielen, waren openbreekclausules van toepassing. Een automatische loonindexering gold voor ruim 20% daarvan (ca. 73.000). Voor de overigen was bepaald dat een stijging van de prijsindexcijfers aanleiding vormde voor overleg, waarbij evenwel ook andere factoren in beschouwing konden worden betrokken. De desbetreffende openbreekclausules werden op 28 november van dat jaar buiten werking gesteld. De Rijkscommissaris vaardigde toen een verordening uit waarbij werd bepaald dat collectieve arbeidsovereenkomsten geen bepalingen mochten bevatten, welke een

wijziging van de lonen of salarissen afhankelijk maakten van het intreden van bepaalde omstandigheden, welke niet direct de tussen werkgever en werknemers bestaande verhouding raakten 15).

Conclusies

Overzien we nu het resultaat van deze voorlopige verkenning, dan kan allereerst worden vastgesteld dat de gangbare opvatting dat automatische prijscompensatie in Nederland pas van betrekkelijk recente datum is, onjuist is. Omstreeks 1919 kenden de schoen- en sigarenindustrie cao's met bepalingen omtrent een nagenoeg volledige automatische prijscompensatie. Soortgelijke bepalingen golden daarvoor al voor het gemeentepersoneel van Amsterdam. Voorts bleek dat afschaffing van prijscompensatiebepalingen, althans in de sigarenindustrie, met sociale conflicten gepaard ging.

In de jaren voorafgaande aan de tweede wereldoorlog kwam automatische prijscompensatie wederom in zwang, nu echter op een veel omvangrijkere schaal dan omstreeks 1920, zij het dat deze beperkt bleef tot ongeveer 20% van de werknemers voor wie een cao van toepassing was. Daarentegen gold voor ca. 30% van de werknemers onder cao-bepalingen dat de ontwikkeling van de prijsindexcijfers (mede) aanleiding vormde tot hernieuwd overleg.

Deze verkenning illustreert in meer algemene zin de betekenis van prijsverwachtingen bij de totstandkoming van cao's. In perioden waarin prijsstijgingen worden verwacht kon aan werknemerskant een duidelijk streven worden waargenomen om zich in te dekken tegen de daaruit resulterende vermindering van het bruto reële loon. Dit kwam tot uitdrukking in zowel verkortingen van de looptijd van contracten als in het opnemen van bepalingen die de mogelijkheid openden voor tussentijdse herziening. Van dat laatste was de (automatische) prijscompensatie een specifieke modaliteit.

In perioden waarin geen belangrijke prijsmutaties werden verwacht, valt het op dat de behoefte aan dergelijke, wat men zou kunnen noemen, veiligheidskleppen, aanzienlijk geringer is.

J. A. Haverhals

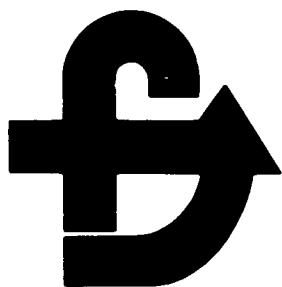
14) Idem, blz. 308 e.v.

15) Verordening van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied van 28 november 1940 betreffende de totstandkoming van regelingen inzake lonen en salarissen en andere arbeidsvoorwaarden (*Verordeningenblad* no. 217/1940).

Vacatures

Functie:	Bij:	Blz.:	Functie:	Bij:	Blz.:
	<i>ESB van 29 juni</i>			<i>ESB van 6 juli</i>	
Bedrijfseconoom	NEHEM	639	Stafid	International Statistical Institute	II
Operation Research medewerker	Uitgeversmaatschappij Elsevier	639	Economisch adviseur	Federatie Bouw- en Houtbonden	II
Plaatsvervangend lid	Algemene Rekenkamer	640	Chef Hoofdafdeling Bedrijfseconomische Zaken	Gemeente Helmond	III
Werkgelegenhedenpromotor	B.V. Industrievestiging Tilburg	640		<i>ESB van 13 juli</i>	
Doctorandus economie			Bureauhoofd beleidsuitvoering	Openbaar Lichaam Rijnmond	II
Beleidsondersteuning Techn. Zaken	Centrale Directie PTT	IV	Economisch medewerker vervoerseconomisch onderzoek	Gemeentelijk Vervoerbedrijf Groningen	III
Twee wetenschappelijk (hoofd)medewerk(st)ers (bedrijfseconomie)	Katholieke Hogeschool Tilburg	II/III			

Wat is eerlijk delen?

PROF. DR. D. J. WOLFSON

Eerlijk delen, zo zongen wij toen we nét niet meer aan Sinterklaas geloofden, is ik een beetje meer dan jij. Er zijn ook andere opvattingen, maar die worden vaak minder expliciet gemaakt. Zo gaat dat, met het klimmen der jaren. Als ik dit schrijf is de heer Den Uyl een week of vier aan het formeren. Het ziet ernaar uit dat de politieke discussie deze hele zomer beheerst zal zijn door het eerlijk delen van werk, macht, kennis en inkomen. Er wordt wat gedeeld, vandaag de dag. Maar weten we wel wat eerlijk is? Om de verdeling van het inkomen — en daar wilde ik me maar op concentreren — te toetsen, hebben we criteria nodig. Samenhangende criteria voor de primaire inkomensverdeling in beroep en bedrijf, voor de secundaire herverdeling via inkomensoverdrachten en voor de tertiaire verdeling door middel van het gratis of beneden de kostprijs ter beschikking komen van overheidsgoederen en -diensten. De kernvraag is dan ook of we ondubbelzinnige criteria kunnen bedenken, want hebben we die, dan is het toetsen van de inkomensverdeling op haar aanvaardbaarheid (nog slechts) een kwestie van empirisch ploeteren. Degenen die mijn oratie hebben gelezen, hebben nu al zo'n vermoeden van wat er gaat komen 1). Inderdaad, de economie levert slechts omstrede criteria voor een aanvaardbare verdeling en ook andere wetenschappen leveren geen ondubbelzinnige antwoorden. Niettemin heeft het zin die criteria door te lichten, al was het maar om het normatieve kaf van het positivistische koren te scheiden: „economics has pared down somewhat the range of value judgements left open for consideration”, schreef Edmund Phelps in zijn inleiding tot een aardige bundel over dit soort van zaken 2). Dat betekent dat we verdelingsvraagstukken niet te zeer aan andere disciplines moeten overlaten, nu ze de „fisconomie” van de economische politiek zozeer zijn gaan beheersen.

Nozick en de primaire verdeling

De Amerikaanse politieke filosoof Robert Nozick heeft enige jaren geleden interessante voorstellen gedaan om tot een objectief verdelingscriterium te komen 3). De meeste mensen, redeneert Nozick (blz. 154), „think it relevant in assessing the justice of a situation to consider not only the distribution it embodies, but also how that distribution came about. If some persons are in prison for murder or war crimes, we do not say that to assess the justice of the distribution in the society we must look only at what this person has, and that person has, and that person has, . . . at the current time. We think it relevant to ask whether someone did something so that he *deserved* to be punished, deserved to have a lower share”. Een bevredigende verklaring van de verdeling stoelt derhalve in zijn gedachtengang op een causale relatie. Veelal, zegt Nozick, zijn verdelingscriteria ingevuld volgens een *bepaald waardepatroon (pattern)*: „to each according to this moral merit, or needs, or marginal product, or how hard the tries, or the weighted sum of the foregoing, and so on” (blz. 156-157). Die patronen berusten altijd op *waardeoordelen*. Hij meent evenwel een causaal criterium gevonden te hebben, het *acquisitie-beginsel (entitlement principle)*, dat niet aan enig patroon onder-

geschikt is en dus ook niet op een waarde-oordeel berust: „An entitlement theorist would find acceptable whatever distribution resulted from the party's *voluntary exchanges*” (blz. 188, mijn cursivering, waarover straks meer). Het „entitlement” — mits niet wederrechtelijk verkregen (blz. 150-153) — verschaft het individu een natuurrecht (blz. 204): „There is no more a distributing or distribution of shares than there is a distribution of mates in a society in which persons choose whom they shall marry” (blz. 150).

In een verhelderende bespreking in *De Gids* heeft Lehning Nozicks denkbeelden gekenschetst als een procedurele theorie, waarbij de rechtvaardigheid van een verdeling geheel afhankelijk is van de weg waarlangs deze tot stand is gekomen 4). Als Nozick nu staande zou kunnen houden dat zijn acquisitie-beginsel niet arbitrair is, zijn we uit de brand, want dan hebben we een ondubbelzinnig criterium voor de inkomensverwerving, voor de primaire verdeling dus, en in die sfeer — zo heeft Van Mierlo ons vorige maand in deze rubriek nog voorgehouden 5) — moet de aanvaardbare verdeling tot stand komen. Laten we daarom eens bezien hoe Nozicks criterium zich verhoudt tot de door hem genoemde andere primaire verdelingscriteria, die ik hierboven aanhaalde, (moral merit, marginal

product, how hard he tries) en die inderdaad alle omstrede zijn.

Verdienselijkheid (moral merit) spooft empirisch al niet best met inkomensverwerving (verdienste). Paalzitters worden niet vet van hun devotie, en te onzent mocht de dominee van Greshoff de dokter, de notaris vóórgaan in het drievuldig beeld van al wat wijs en waar is, maar zijn boterham was heel wat kariger belegd dan die van de andere burgerheren. Nu zou het kunnen zijn dat dit empirische gegeven slechts uitwijst dat we de instituties nog niet hebben gevonden om volgens het criterium van verdienselijkheid te verdelen, maar zo simpel is het niet. Het criterium zélf is niet ondubbelzinnig: sommige culturen of subculturen hebben een hoge waardering voor paalzitten of schriftgeleerdheid, andere kopen liever singletjes van carnavalstampers voor hun goede geld.

1) D. J. Wolfson, *Op zoek naar een aanvaardbare verdeling*, oratie Rotterdam, Leiden, 1977, herdruk in W. Driehuis (red.), *Economische theorie en economische politiek in discussie*, Leiden, 1977.

2) E. S. Phelps (red.), *Economic justice*, Harmondsworth, 1973, blz. 9.

3) R. Nozick, *Anarchy, state, and utopia*, Oxford, 1974.

4) P. B. Lehning, Een filosoof van de vrijheid protesteert tegen gelijkheid, *De Gids*, 1976, nrs. 1/2.

5) J. G. A. van Mierlo, Inkomensverdeling en overheidsbeleid, *ESB*, 15 juni 1977.

Dat verandert zowel met de tijd, als met de verandering van instituties. Vroeger hadden we ook verdienstelijke voetballers, maar ze mochten blij zijn als jaren van belangeloos ploeteren werden afgesloten met een benefietwedstrijd die voldoende overliet voor een buurtcafé of een sigarenzaakje. De vedettes van vandaag schoppen dat in één seizoen voor elkaar, dank zij de institutie van het betaalde voetbal, die een markt legt tussen verdienstelijkheid en verdienste. Kortom, verdienstelijkheid als criterium is moeilijk vast te nagelen en te operationaliseren: „Merit”, zegt Sen, „is a bit of an accident not only in its origin, but also in its being treated as a merit” 6).

Een verdeling naar *marginaal produkt* is wél te operationaliseren. Dat gaat welhaast vanzelf. De grensproduktiviteitstheorie leert ons dat het marktmechanisme er in beginsel voor zorgt dat de aanbieders van produktiefactoren naar het marginaal produkt van de door hen aangeboden hoeveelheid kapitaal en arbeid beloond worden. We hoeven er maar voor te zorgen dat de beloningsstructuur vrij blijft van machts-elementen en dat alle schaarse inderdaad geprijsd wordt (d.w.z. dat kosten en baten in maatschappelijke zin worden verrekend) en klaar is Kees. Geen wonder dat deze simplistische zienswijze zich onder de benaming van *contributief beginsel* of *ruilbeginsel* in een grote populariteit kan verheugen. Behalve in bepaalde „linkse” kringen. Het weerwoord daarvandaan mist evenwel veelal de kern van de zaak, doordat het zich te zeer op de randvoorwaarden van de grensproduktiviteitstheorie richt. Door al dat verwijzen naar machtsstructuren lijkt men daar leeuwen en tijgers te ontwaren in de ondernemers die door de aanhangers van het ruilbeginsel meer als huisdieren van onze economische orde worden gezien. Zoiets bevordert de dialoog niet. Het wekt bovendien de indruk dat „links” minder waarde hecht aan het optimaliseren van de arbeidsinzet, en dat hoeft helemaal niet, want de convergentietheorie leert ons dat de grensproduktiviteitstheorie in iedere gewenste economische orde kan worden geoperationaliseerd.

De kern van de zaak is dat de door de aanhangers van het ruilbeginsel zo gemakkelijk aanvaarde hypothese dat iedereen aanspraak kan maken op de tegenwaarde van zijn eigen inbreng op een verdelings theoretisch a priori berust. Op dit a priori is een paar jaar geleden weer eens overtuigend de aandacht gevestigd door Van der Zwan in zijn preadvies voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde 7). Van der Zwan verwerpt namelijk het uitgangspunt dat een individuele prestatie recht zou geven op een geïndividualiseerde beloning; ja, eigenlijk verwerpt hij het individualistische karakter van de prestatie als zodanig. In zijn visie is de prestatie primair een zaak van be-

schikbare maatschappelijke middelen en van voortbouwen op maatschappelijk bezit, dat door vele generaties door middel van het gaandeweg verwerven van kennis, wetenschappelijke inzichten en culturele verworvenheden is geaccumuleerd.

En hiermee valt ook Nozicks *acquisitiebeginsel* door de mand. Zijn vergelijking met de partnerkeuze gaat mank. Aangenomen dat geld daarbij geen rol speelt, berust de voorkeur bij partnerkeuze niet op karakteristieken die in het maatschappelijk ruilverkeer (vgl. Nozicks „voluntary exchanges” als kenobject) verkregen zijn. Een en ander speelt zich af in de persoonlijke levenssfeer, waarover de maatschappij geen rekenschap van ons vraagt. Het individualisme is nauwelijks overstreden; voor zover het onderliggende waardenpatroon hier in discussie is, is die discussie van een heel andere orde. Nozick wil zijn acquisitiebeginsel ook in die persoonlijke levenssfeer binnensmokkelen. Dat staat hem vrij, natuurlijk, maar daarmee wordt het *ipso facto* een overstreden verdelingspatroon, want over de aanspraak op de tegenwaarde van de

---

Deze rubriek wordt verzorgd door het
Fiscaal-Economisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam

---

eigen inbreng in het produktieproces — een maatschappelijk proces — wordt verschillend gedacht. Het is niet aan Nozick om uit te maken wiens uitgangspunt we moeten kiezen, het zijne of dat van diegenen, die — in communes bijvoorbeeld — de gemeenschap een aanspraak op die tegenwaarde willen geven. Of men het individualisme als verdelingscriterium aanvaardt, is een kwestie van wereldbeschouwing. Het acquisitiebeginsel is een met quasi-waardevrije poespas opgetuigd ruilprincipe. We hebben dus nog steeds geen grond onder de voeten.

Vergeleken bij de sierlijke zwaan van het acquisitiebeginsel (want Nozicks betoogtrant is zeer elegant) lijkt het *compensatiecriterium* (how hard he tries) maar een lelijk eendje. Volgens dat criterium, dat met de *Interim-nota inkomensbeleid* een officiële status heeft gekregen in de Nederlandse politiek, zijn inkomensverschillen aanvaardbaar voor zover zij compensatie bieden voor de inspanningen waarmee het inkomen wordt verworven of voor de offers waarmee de inkomensverwerving gepaard gaat 8). Je moet het de politici nageven: dat is ten minste een criterium van een ondubbelzinnige dubbelzinnigheid. Maar het is ook functioneel.

Aan de hand van het compensatiecriterium kunnen we een open systeem ontwikkelen, waaraan het politieke besluitvormingsproces iedere gewenste in-

houd kan geven. Aldus kan bijv. recht worden gedaan aan de verdienstelijkheid van die kunstenaars, die de gemeenschap erkent, maar de prijsvorming onvoldoende honoreert. We kunnen in een functieclassificatie bepaalde compenserende verschillen identificeren en op basis daarvan een schrijvers- of een toneelspelersloon vaststellen dat los staat van de privaateconomische exploitatieresultaten van het geestelijk produkt.

In gevallen waarin de prijsvorming wél functioneert kan het compensatiebeginsel ons inzicht verdiepen in de werkelijke inspanningen en offers waarmee de arbeidsinzet gepaard gaat. Stel dat we het contributieve beginsel in zoverre aanvaarden dat we een recht op de eigen inbreng aanvaarden. Hoe wordt die inbreng dan gekwantificeerd? Het contributieve beginsel gaat uit van de ruilwaarde die tot stand komt bij vrije mededinging (dus zonder kunstmatige, monopolistische schaarsteverhoudingen). Daarmee gaat het voorbij aan het feit dat zij die plezier in hun werk hebben — veelal de hogere inkomensgroepen — minder offers voor hun inkomensverwerving brengen dan diegenen die geestdodend werk doen met één oog op de klok. Hoofdarbeiders genieten veelal een zodanig „psychisch inkomen” dat zij hetzelfde werk liever voor véél minder geld zouden doen dan met behoud van salaris ruilen met „minder” geklasseerd werk. In dat geval gaat een agio voor aanleg, natuurlijke voorsprong en (door anderen betaalde) opleiding verscholen in wat we als „eigen” inbreng honoreren. De vraag is steeds weer wie recht op die inbreng kan doen gelden, het individu (Nozick), of de gemeenschap (Van der Zwan).

Dat agio ontstaat omdat beloningsstructuren vaak veel meer door *traditie* worden bepaald dan de grensproduktiviteitstheorie in zijn gebruikelijke verschijningsvormen onderkent. Het is tekenend, om een voorbeeld te geven, dat de meeste faculteiten in hun werving nauwelijks moeilijkheden ondervinden van de twee jaar geleden drastisch verlaagde aanvangssalarissen van hoogleraren. Dit soort resultaten indiceert dat in een algemeen evenwicht de beloningsvoeten niet op alle deelmarkten ragfijn gebalanceerd behoeven te zijn, zoals de leerboeken ons bijna zouden doen geloven, maar soms binnen vrij brede zomen tot stand kunnen komen. Binnen die zomen kan er in overleg en overreding heel wat gerationaliseerd worden zonder dat het evenwicht op de arbeidsmarkt nu direct geweld wordt aangedaan. Maar ook buiten die speelruimte, technisch gezegd buiten het inelastische

---

6) A. Sen, *On economic inequality*, Oxford, 1973, blz. 105.

7) A. van der Zwan, *Inkomensnivellering*, Den Haag, 1973.

8) Zitting 1974-1975, nr. 13399, nr. 2, blz. 7.

interval in het arbeidsaanbod op een bepaalde deelmarkt, kan de rationalisatie van een door traditie verstarde beloningsstructuur in vele gevallen juist bijdragen tot evenwichtsherstel in een structureel onevenwichtig geworden arbeidsmarkt 9).

Het functionele van het compensatiecriterium is dat het een discussie op gang kan brengen waarin macht der gewoonte kan worden uitgebannen uit de beloningsstructuur en waarin we tevens het bovengenoemde agio voor aanleg enz., net zover kunnen disconteren als de doelstelling van het verdelingsbeleid vereist in een afweging met *andere* beleidsdoelstellingen (denk aan evenwicht op de arbeidsmarkt, relatie met economische groei enz.). Toegegeven, het patroon van het compensatiecriterium is arbitrair, maar het is ook open. Het laat ruimte voor een weging van verdienstelijkheids- en contributieve criteria met gelijkheidsidealen en behoeftecriteria (waar ik nog op terugkom), en met niet-verdelingspolitieke doelstellingen van economische politiek. De vraag is nu hoe we zo'n open patroon al wegend, invullen. Dat geschiedt in het politieke proces van het formuleren van een normenpatroon voor de aanvaardbare verdeling, waar ik in mijn oratie over sprak 10). En zo is de redering gaandeweg rond gekomen: zij die de inkomensverdeling, met Van der Zwan c.s., primair als een maatschappelijk proces beschouwen, zullen ook aanvaarden dat de gemeenschap zo representatief mogelijk medezeggenschap verwerft in de inkomensvorming; zij die, met Nozick c.s., menen dat het inkomen dat zij verwerven helemaal een kwestie van hun individuele verdienste is, zullen het contributieve beginsel omarmen.

De secundaire en tertiaire herverdeling

De criteria die in de primaire verdeling een rol spelen, leggen alle — zij het in verschillende mate — een verband met bij de inkomensvorming geleverde *prestaties* en met *schaarsteverhoudingen* op de arbeidsmarkt. Ook Van der Zwan, bijv., die voor de verdeling van de tegenwaarde der geleverde prestaties over individuen de gelijkheid tot uitgangspunt kiest, wil, om de juiste man op de juiste plaats te krijgen, schaarsteverhoudingen in vraag en aanbod op de arbeidsmarkt wel tot uitdrukking brengen in een systeem van rekenprijzen waartegen de gemeenschap als „uitzendbureau” arbeid ter beschikking stelt.

In de secundaire en tertiaire herverdeling vinden de criteria hun uitgangspunt niet in prestatie en schaarste, maar in *behoefte* en in het *gelijkheidsideaal*. Men ziet niet naar de bronnen van het inkomen, maar naar de aanvaardbaarheid van het *eindresultaat*. (De dividendbelasting, bijv., is slechts een vóór-

heffing; kapitaalinkomsten worden in ons land in principe even zwaar belast als arbeidsinkomen, al schuilt er in de vennootschapsbelasting een element van dubbele belasting).

Zolang we in de primaire sfeer het contributieve criterium aanvaarden, kunnen we aan de op de arbeidsmarkt gerealiseerde beloningsvoeten geobjectiveerde maatstaven ontleenen voor de invulling van ons verdelingspatroon. In de secundaire sfeer ontbreken zulke objectieerbare patronen, zodra we ons zelf het procrustesbed van de absolute gelijkheid voor iedereen willen besparen. Zodra we immers verschillen in behoeften gaan aanvaarden (kinderaf trek, buitengewone lasten) zijn we in de kwantificeringsmoeilijkheden: „draagkracht” is wat een gek ervoor geeft.

De meest vérgaande benadering van het gelijkheidsideaal in de fiscale traditie vinden we in het beginsel van de marginale offergelijkheid 11), waarbij de fiscus ieder inkomen tot een norminkomen afroemt, c.q. aanvult. Daarmee zijn we bij een instrumentele variant van Van der Zwans gedachtengang, waarin we bovendien rekening kunnen houden met (stelposten voor) verschillen in behoeften. Vandaar kunnen we via een scala van steeds minder stringente gelijkheidsinterpretaties 12) „opklimmen” naar het evenredige nutsoffer dat, onder zeer stringente voorwaarden 13), de relatieve nutsverhoudingen onverlet laat. Maar hoe we het ook wenden of keren, al deze criteria blijven lege denk-systemen, die in het politieke besluitvormingsproces moeten worden ingevuld.

Dit geldt ook voor het criterium van *gelijke kansen*, het geijkte verdelingspatroon voor de *tertiaire verdeling*. Analytisch spreken we van secundaire herverdeling wanneer de overheid het vrij beschikbare geldinkomen doet afwijken van het resultaat van de primaire inkomensvorming, en van tertiaire herverdeling wanneer de overheid de prijzen van goederen en diensten doet afwijken van hun (vrije) marktprijs (bijv. door goederen en diensten gratis te verschaffen). Uit oogpunt van inkomensbeleid is echter een veel interessanter onderscheid dat de overheid in de secundaire sfeer het eindresultaat (de totale omvang) van ieders beschikkingsmacht ter markt beïnvloedt, terwijl in de tertiaire sfeer de individuele keuze ter markt wordt gemanipuleerd door het wijzigen van de relatieve prijzen 14). Daarmee kan, desgewenst, een meer gerichte bijdrage worden geleverd tot de herverdeling van inkomensverwervende factoren. Heel duidelijk komt dit naar voren in het onderwijsbeleid, waar we in het criterium van gelijke kansen dan toch een uitgangspunt lijken te hebben gevonden waar iedereen het wel over eens is. Bij nader inzicht bedriegt ook hier de schijn, want er zijn minstens drie groepen van interpretatie voor dit

begrip: 1. ontplooiing overeenkomstig talent; 2. compenserende ontplooiingskansen ten opzichte van gegeven talentverschillen; 3. gelijke uitgaven voor iedereen. De eerste interpretatie is nauw verwant aan de ideologie van het contributieve criterium, het is alsof je Mevr. Van Someren-Downer hoort praten; de tweede is voor de goede verstaander terug te vinden op blz. 41 van het verkiezingsprogramma van de PvdA. Kortom, het is duidelijk dat we er ook hier niet uitkomen. Eerlijk delen is een kwestie van smaak.

D. J. Wolfson

9) In deze geest ook Van Mierlo, art. cit.

10) T.a.p., in het bijzonder par. 2 en 6.

11) D. J. Wolfson, art. cit., par. 4.4.2.

12) Zonder daar in dit bestek op in te kunnen gaan, noem ik slechts (voor de liefhebbers) de conceptie van „justice as fairness”, zoals uitgewerkt door J. Rawls, *A theory of justice*, Cambridge, 1972, en het „zwakke billijkheidsaxioma” van A. Sen, *On economic inequality*, Oxford, 1973.

13) Zie hier ook mijn oratie, par. 4.4.1.

14) In de secundaire sfeer wordt natuurlijk wel de relatieve grip van vrije tijd (als alternatief voor arbeidsinzet) beïnvloed.

ESB

Mededeling

Inflation accounting

In samenwerking met de Vakgroep Kosten- en winstbepalingsvraagstukken van de Erasmus Universiteit Rotterdam organiseert de Vereniging van Afgestudeerden op vrijdag 23 september 1977 een studiedag over „Inflation accounting”. Sprekers zijn:

- Drs. J. Bulte: Inleiding;
- Drs. J. C. Brezet: Current cost accounting;
- Drs. F. Krens: General price-level accounting;
- Prof. Drs. R. Burgert/Drs. J. van Helleman: Adjusted current cost accounting.

's Middags is er een „Workshop”, waarin behandeling van een casus, bespreking van enkele jaarverslagen en discussie plaatsvindt. Tot slot is er panel-discussie onder leiding van Prof. Drs. F. D. Zandstra.

Plaats: Erasmus Universiteit Rotterdam, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam, Collegezaal B2. Aanvang: 9.30 uur. Inlichtingen: Vereniging van Afgestudeerden, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, tst. 3227, b.g.g.: (01807) 1 60 48. Aanmelding: vóór 22 augustus 1977 door overmaking van f. 45 voor leden en f. 50 voor niet-leden op girorekening 53 21 53 t.n.v. de Vereniging van Afgestudeerden, Rotterdam.

J. K. Galbraith: *Geld*. Elsevier actueel, Amsterdam, 1976, 352 blz., f. 24,50.

Het belangrijkste uitgangspunt van Galbraith in dit boek, is misschien wel dat de enige les van de historie is, dat zij de mensen weinig leert. Maar wat het geld betreft, is die beperking niet gerechtvaardigd. De geschiedenis van het geldwezen, beginnend bij de koningen van Lydië (achtste eeuw voor Chr.) tot op de dag van vandaag, wordt daartoe in grote lijnen besproken. Galbraith bewijst dat zo'n karwei geen saaie zaak behoeft te zijn, door een levendige verteltrant doorspekt met allerlei krasse uitspraken (hieronder zal een aantal ervan ter illustratie worden geciteerd).

In het kort zal nu de inhoud worden weergegeven. In de eerste hoofdstukken wordt het ontstaan van het geld, van het bankwezen, de ontwikkeling die leidde tot de oprichting van centrale banken in de diverse landen en de opkomst van papiergeld beschreven. Er wordt uitvoerig ingegaan op de rol van het papiergeld tijdens de Amerikaanse revolutie en de strijd tegen de totstandkoming van een centrale bank in de VS. Aansluitend wordt de ontstaansgeschiedenis behandeld van het „Federal Reserve System”, m.n. de politieke strijd die eraan voorafging. Vervolgens worden zeer uitvoerig de gebeurtenissen op monetair gebied op een rijtje gezet van de periode voorafgaande aan de depressie in de jaren dertig, de depressie zelf en de periode tot de tweede wereldoorlog voor een aantal landen.

Aan de komst van J. M. Keynes op het economisch-politieke toneel wordt een apart hoofdstuk gewijd, waarin ook naar voren komt dat *The general theory* de reeds in omloop zijnde ideeën op dit gebied legitimeerde. Daarop volgt een beschrijving van de organisatie van de economische orde tijdens en vlak na de tweede wereldoorlog in de VS, Engeland en Duitsland, die wordt gevolgd door „de goede jaren 1948-1967”, welke periode door Galbraith ook wel wordt aangeduid met „de nieuwe economie”. Het succes van die jaren wordt toegeschreven aan de Keynesiaanse economische politiek, de instelling van het IMF, en de Werkgelegenheidswet 1946.

In het op een na laatste hoofdstuk komt de meest recente tijd aan de orde inclusief het einde van de convertibiliteit van de dollar en de energiecrisis.

Galbraith begint zijn nabeschuiving met de volgende constatering: „Als uit deze historische terugblik iets duidelijk is geworden, dan is het stellig wel dat die taak (het geld beheren, vd B) personen aantrekt met een zeer laag peil van begaafdheid, die dan bij het hoogst onvolkomen uitoefenen van hun beroep ook nog worden beschermd door het mysterie, dat naar men meent het onderwerp economie in het algemeen en het geld in het bijzonder zou omgeven” (blz. 340).

De geschiedkundige analyse heeft een zestal krachten geïsoleerd, die volgens Galbraith nog wel enige tijd in de toekomst blijven doorwerken en gevolgen zullen hebben voor de economische politiek. Deze krachten, door Galbraith ook wel imperatieven genoemd, zijn: 1. de onbruikbaarheid van een monetair beleid („deze onbeduidende, onhandelbare en onbetrouwbare hefboom”, blz. 344); 2. de doorslaggevende factor bij het beheer van de economie zal altijd de nationale begroting moeten zijn, zij het dat de flexibiliteit ervan een groot probleem vormt; 3. rechtstreeks ingrijpen in lonen en prijzen is onvermijdelijk op markten die in belangrijke mate worden beheerst door ondernemingen en vakbonden; 4. de ontwikkeling van een gelijkmatiger inkomensverdeling; 5. overheidsregulatie van productie en verbruik van belangrijke produkten, zoals brandstoffen, voedsel en woongegenheid; 6. het probleem van het gebrek aan stabiliteit in de internationale wisselkoersen zal steeds weer opduiken. Galbraith eindigt met de constatering, dat: „Als er iets zeker is gebleken uit deze historie, dan is het wel dat diegenen die zichzelf beschouwen als de krachtigste verdedigers van het huidige stelsel, ..., het angstigst zullen zijn voor juist die maatregelen die het behoud van dat stelsel tot doel hebben” (blz. 352).

Van de genoemde krasse uitspraken, waarmee Galbraith zijn betoog kracht bijzet zullen er een aantal hierna worden weergegeven: „De . . . neiging van economen om wat de notabelen en de welgestelden toejuichten als waardevol te beschouwen” . . . (blz. 117); „Niets heeft voor het conservatieve economische denken een fundamentele betekenis dan de weldadige voortreffelijkheid van de vrije markt” (blz. 310); „Economen springen behalve met andere zaken ook

economisch om met denkbeelden; sommigen doen het zelfs hun hele leven uitsluitend met wat zij in hun studententijd hebben opgestoken” (blz. 256); over Milton Friedman: „Als een devoot en beginselvast conservatief beschouwde Prof. Friedman het monetaire beleid als sleutel tot het ware conservatieve geloof” (blz. 316); over *The general theory* van J. M. Keynes: „Het is een werk van diepe duisternis, slecht geschreven en voortijdig gepubliceerd. Alle economen beweren het te hebben gelezen. Slechts enkelen hebben dat werkelijk gedaan. De overigen beseffen met enig schuldgevoel dat zij het nooit zullen doen” (blz. 247).

Galbraith hanteert veelvuldig in zijn boek dit type krasse uitspraken. Hij vermengt een aantal malen zijn politieke mening met een economische bewering en valt personen en instellingen soms erg scherp aan.

Ten slotte nog een opmerking over de analytische methode die in het boek wordt gevolgd. Galbraith ontmaskert voortdurend in zijn historische analyse de fouten van degenen die met de bepaling van het economisch-politieke beleid zijn belast. Dat doet hij door naar perioden te verwijzen (of landen) waar een anders gericht economisch-politiek beleid in een ruwweg overeenkomende situatie wel succes had. Strikt genomen wordt hiermee tot op zekere hoogte bewezen, dat een goed beleid goed is, omdat de resultaten voor een bepaald land en in een bepaalde periode goed zijn. Galbraith had mijns inziens in zijn 352 blz. tellende boek daarom ruimer aandacht kunnen besteden aan het feit dat de economische wetenschap (niet alleen op dit gebied) nog vele witte plekken kent waarover fundamentele kennis ontbreekt. Zo bestaan er over de effecten van de diverse vormen van economische politiek zeer moeilijk toetsbare meningsverschillen in de economische theorie.

Galbraith heeft een zeer lezenswaardig boek geschreven, dat bij de „algemene lezer” een groot deel van de geheimzinnige was die volgens Galbraith om zaken betreffende het geldwezen ligt, kan wegnemen. Als het aan Galbraith ligt moet de lezer tot het volgende inzicht komen: „Toen evenals nu was het niet duidelijk wat nu eigenlijk iemand tot een monetair deskundige maakt” (blz. 46).

F. A. J. van den Bosch

Blijf bij
lees *ESB*